

SAZ

2

Umumy orta bilim berýän mekdepleriň
2-nji synpy üçin derslik

Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi tarapyndan
neşire hödürlenildi

Täze neşir

DAŞKENT – 2021

UO'K 78(075.3)
KBK 74.268.53
N 25

Awtorlar:

**Nadim Narhojaýew, Şohista Narhojaýewa,
Dilnoza Taşmuhamedowa**

Syn ýazanlar:

- M. Ahmedow** – Özbekistan döwlet konserwatoriýasynyň saz pedagogikasy kafedrasynyň müdiri, pedagogika ylymlarynyň kandidaty, dosent.
Z. Hodjaýewa – Andijan döwlet uniwersitetiniň saz tälimi kafedrasynyň uly mugallymy.
Z. Zakirowa – Daşkent şäherindäki 17-nji ýöriteleşdirilen döwlet umumtälim mekdebiniň saz medeniýeti mugallymy.
T. Eştöräýew – Surhanderýa welaýatynyň Müzrabat tümenindäki 14-nji mekdebiň saz medeniýeti mugallymy.

ŞERTLI BELGILER:

– diňleýäris

– aýdym aýdýarys

– saz sowady

– maşk depderiňizde
ýerine ýetiriň

– saz döredijiligi

– dersiň soňy

– berkitmek üçin ýumuş

Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň
serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.

Original maket we dizaýn konsepsiýasy
Respublikan tälim merkezi tarapyndan taýýarlandy.

ISBN 978-9943-7519-0-3

© Respublikan tälim merkezi, 2021

MAZMUNY

Gadyrly okuwçylar!	5

1-NJI BAP. HEŇ

Watanymyzy wasp edýäris	6
«Özbekistan Respublikasynyň Döwlet senasy».	
Sözleri A. Oripowyňky, sazy M. Burhanowyňky	7
«Aziz bo'ston O'zbekiston».	
Sözleri S. Mirzonyňky, sazy D. Amanullaýewanyňky	8
Gaýtalamak	9
Heň	10
«Mekdebim». Sözleri N. Baýramowyňky, sazy F. Hanarowyňky	11
Gaýtalamak	13
Çäryek nota	14
«Farg'onacha». Özbek halk sazy	15
Şadyýan aýdym. Sözleri O. Annaýewiňki, sazy Ç. Nurymowyňky.....	16
Aýdym.....	18
«O'ynaylik». Sözleri A. Rahmatyňky, sazy I. Akbarowyňky	19
Milli saz gurallary. Naý	21
«Quvnoq sayr». Sazy N. Narhojaýewiňki	22
Tanbur.....	24
Gyjak	25
«Uzum». Sözleri P.Möminiňki, sazy D. Amanullaýewanyňky	27
Sekizlik nota	28

2-NJI BAP. ÝEKENOWAZLYK WE BILELIKDE AÝTMAK

Ýekenowazlyk.....	30
«Asp bo'laman». Özbek halk sazy	31
«Kim başlik alsa». Sözleri H. Nurmyradowyňky, sazy A. Kulyýewiňki.....	32
Kanunym – buýsanjym	34
«Bolasyň geler». Türkmen halk sazy	35
«Qadim Turon». Sözleri P.Möminiňki, sazy N. Narhojaýewiňki	36
Goşulyşyp ýerine ýetirmek	38
«Yomg'ir». Sözleri T. Ubaýdullonyňky, sazy N. Narhojaýewiňki.....	39
Aýdymçylyk we sazandarlyk.....	41
«Dangasa». M. Tajibaýew tarapyndan «Dugoh» makamynyň heňleri esasynda döredilen	42

«Archa bayrami» Sözleri A. Rahmatyňky, Sazy I. Akbarowyňky.....	43
Notalaryň toparlara bölünişi.....	44
Berkitmek üçin soraglar we ýumuşlar.....	45

3-NJI BAP. SAZ SOWADYNA SYÝAHAT

Takt we takt çyzygy.....	47
«Ot o'yini». Sazy D. Amanullaýewanyňky	48
«Bobom – qahramon». Sözleri we sazy A. Haýdarowyňky.....	49
Ölçeg	50
Sanamagy öwrenýäris	51
«Lälejan». D. Öwezowyň sazy	52
«Navro'zim – sho'x sozim».	
Sözleri H. Rahmatyňky, sazy N. Narhojaýewiňki.....	53
Repriza	54
«Wals». P. Çaykowskiniň sazy, «Çagalar albomy»ndan	55
«Uxlab turdim» Sözleri I.Muslimiňki, sazy F.Nazarowyňky.....	56
Lad: major we minor	57
«Toreador marşy». Sazy J. Bizeniňki	59
«Ejejan aýdymy». Sözleri K. Taňrykulyýewiňki,	
sazy W. Ahmedowyňky.....	60
Sazly rebuslar.....	61
«Bahar». Sazy W. Ahmedowyňky	62
«Bilbile». Sözleri P.Uýgunyňky, sazy G. Kadyrowyňky	63

4-NJI BAP. ÇAGALAR KOMPOZITORLARY

Kompozitor Şermat Ýarmatow.....	64
«O'ynadik hech to'ymadik».	
Sözleri P.Möminiňki, sazy Ş. Ýarmatowyňky.....	65
«Sog'lom avlod» qo'shigi».	
Sözleri T.Bahramowyňky, sazy Ş. Ýarmatowyňky.....	66
Kompozitor Nadim Narhojaýew	67
«Kayfiyat». Sazy N. Narhojaýewiňki.....	68
«Hakkalar». Sözleri N. Orifjanowyňky, sazy N. Narhojaýewiňki.....	69
Kompozitor Dilaram Amanullaýewa.....	71
«Qo'g'irchoqlar bilan raqs». Sazy D. Amanullaýewanyňky	72
«Gül we kebelek». Sözleri N. Baýramowyňky, sazy D. Nuryýewiňki	73
Saz döredijiler.....	74
«Handalak» Sözleri P.Möminiňki, sazy D.Amanullaýewanyňky	76
Berkitmek üçin soraglar we ýumuşlar.....	77

GADYRLY OKUWÇYLAR!

Sazyň jadyly älemine syýahatymyz dowam edýär. Bu okuw ýylynda size ençeme täze we gyzykly maglumatlar garaşýar. Siz sazyň, aýdymyň nämedigini bilersiňiz, çärýek we sekizlik notalar, sazly ölçegler barada düşüňjä eýe bolarsyňyz. Tanbur, gyjak ýaly milli saz gurallarymyz ýaňyndan lezzet alarsyňyz. Ençeme sazly adalgalar bilen tanyşarsyňyz we saza has düşüňip başlarsyňyz.

Ata Watanymyz, gözel tebigatymyz, dostluk we parahatçylyk baradaky ençeme sazlary we aýdym-lary diňlärsiňiz, aýdym aýtmagy öwrenersiňiz, olara goşulyşarsyňyz. Mundan başga-da, pikirlenme, oýlap tapmak, döredijilik etmäge gönükdirilen ýumuşlary ýerine ýetirersiňiz.

1–2-nji dersler

1-NJI BAP
HEŇ

WATANYMYZY WASP EDÝÄRIS

Sena – döwlet nyşanlaryndan biridir. Janajan Özbegistanymyzyň hem öz senasy bar. Ony dik durup we sag elimizi döşümize goýup ýerine ýetirýäris.

ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DÖWLET SENASY

(Özbek dilinde)

Sözleri **A. Oripowyňky**

Sazy **M. Burhanowyňky**

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Gaýtalama:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh awlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar ona yurt, mangu bo'l obod!

Gaýtalama:

Oltin bu vodiylar – jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Özbekistan Respublikasynyň Döwlet senasy size
nähili täsir edendigini, senamyzyň nirelerde we nähili çäre-
lerde ýerine ýetirilýändigini barada aýdyp beriň.

AZIZ BO'STON – O'ZBEKISTON

(Özbek dilinde)

Sözleri **S. Mirzonyňky** Sazy **D. Amanullaýewanyňky**

Bu dunyoda chamanlar ko'p,
Bu dunyoda vatanlar ko'p.
Barchasida yashnar güller,
Barchasida yayrar dillar.

Gaýtalama:

Mening uchun aziz bo'ston –
O'zbekiston, O'zbekiston.

Chorlar ezgu yo'llar meni,
Ajdodlarim qo'llar meni.
Bu Vatanda to'kmasman yosh,
Bu Vatanda egmasman bosh.

Gaýtalama:

Mening uchun aziz bo'ston –
O'zbekiston, O'zbekiston.

Aýdymyň keýpini düşündirip beriň. Janajan Özbegistanymyz barada ýene nähili aýdymlary bilýärsiňiz?

Bu dun - yo - da cha - ma - (a)n - la- (a)r ko'p

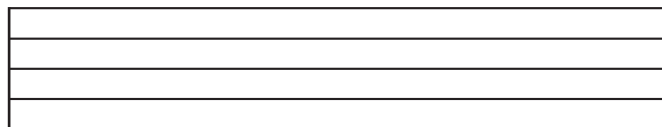

GAÝTALAMAK

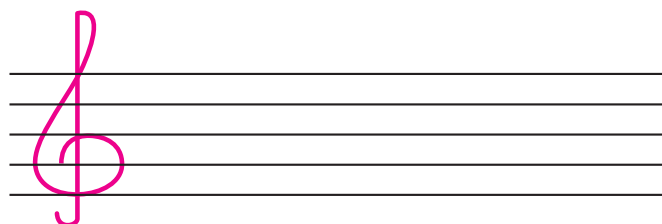
NOTA DÜŞEGI.

NOTALARYŇ ÝAZYLYŞY WE ATLANDYRYLYŞY

Sazly sesler nota bilen ýazylýar. Notalar ýazylýan baş çyzyga NOTA DÜŞEGI diýilýär.

Nota düşeginiň başyna GYJAK AÇARY goýulýar.

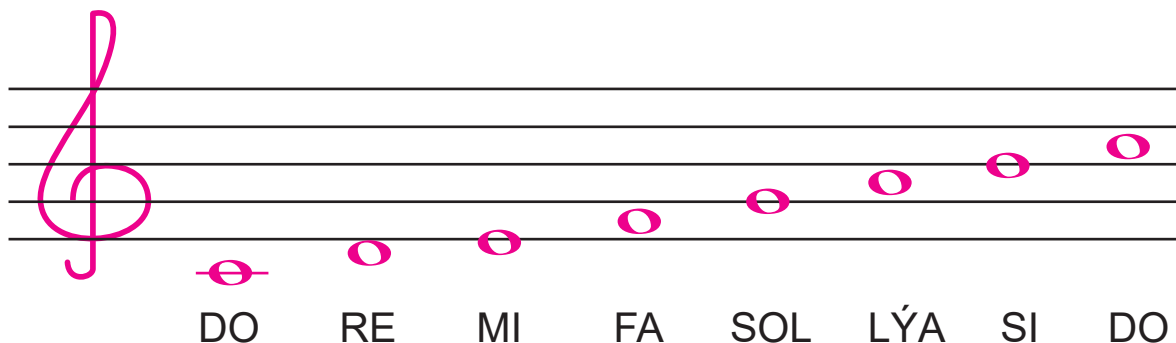

GYJAK AÇARYnyň tegelek bölegi nota düşeginiň ikinji çyzygyny gurşaýanlygy we şu çyzykda sol notasynyň ýazylanlygy sebäpli bu açary SOL AÇARY diýip hem atlandyrýarlar.

Sol notasy

Sazda ýedi nota bolup, olar nota düşeginiň baş çyzygyna ýerleşýär we aşakdaky ýaly atlandyrylýar:

DO RE MI FA SOL LYA SI DO

3-nji ders

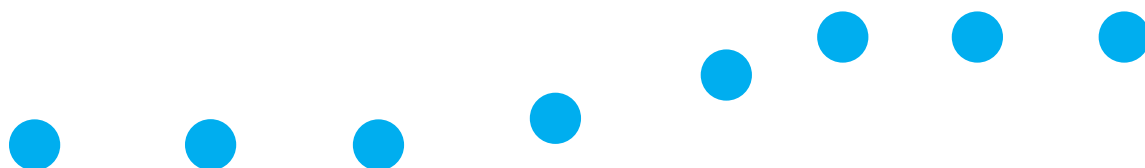
HEŇ

Heň islendik sazyň esasydyr. Ol dürli belendlikdäki we uzynlykdaky sesleriň jeminden emele gelýär. Ýaňlanma heňiň esasy aýratynlygydyr. Heňler haýsy-da bolsa bir saz guralynda ýa-da sesde ýerine ýetirilýär. Sazda aýdym, tans heňleri bar. Heň ýokary, aşak tarap ösmegi mümkin.

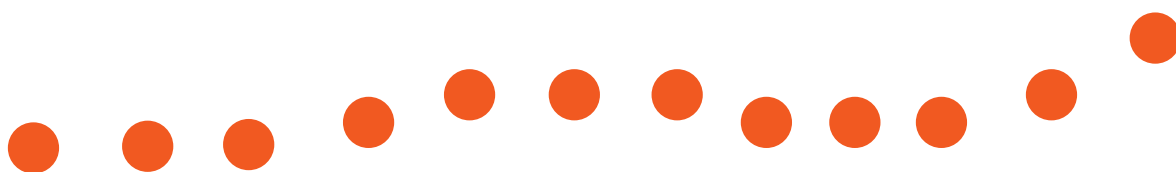
KARY NOWA

DOLONÇA

AGTYKLAR AÝDYM

AÝNA
kinofilimden heň

H.Halmämmedow

MEKDEBIM

Sözleri **N. Baýramowyňky** Sazy **F. Hanarowyňky**

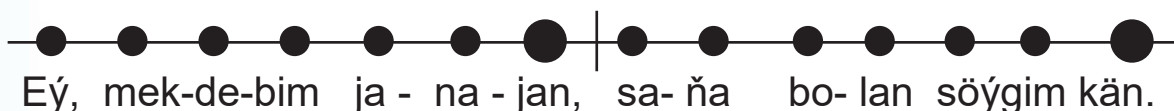
Eý, mekdebim jana-jan,
Saňa bolan söýgim kân.
Sen misli enem deýin,
Bakdyň maňa mähriban.

Şatlykly wagtym-da sen,
Şöhratym, bagtym-da sen.
Adamzadyň geregi
Ylym daragtym-da sen.

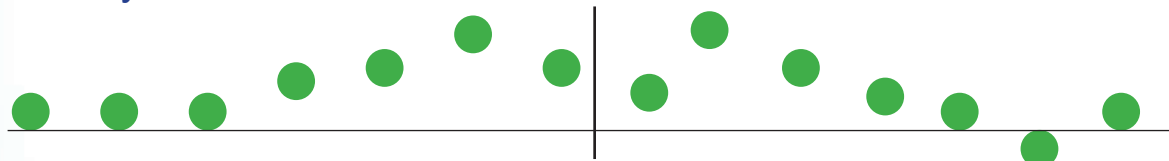
Kitap berdiñ goluma,
Aýdym berdiñ dilime.
Ýene öñe gitmäge,
Ýagty saçdyñ ýoluma.

Barýaryn öñe mekdep,
Ýol açdyñ maňa mekdep.
Bütün geljegim üçin,
Minnetdar saňa, mekdep!

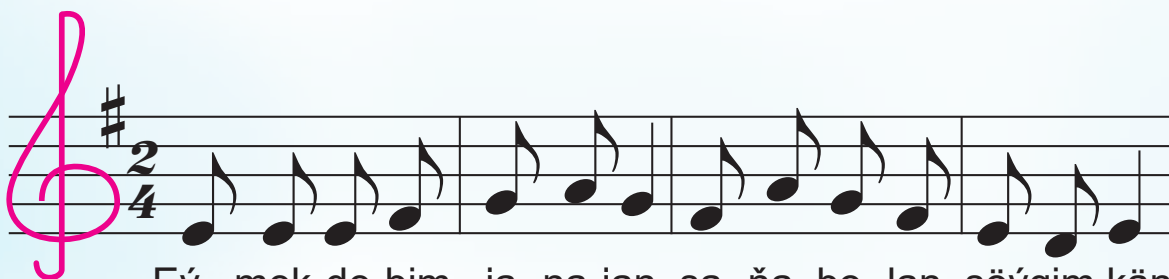
Eger heñ hereketlenmände, ony nähili ýerine ýetiren bolardyk?

Eý, mek-de-bim ja - na - jan, sa- ña bo- lan söýgim kân.

Aýdymyň notanyň tekstine garap heñ nähili ösýändigini aýdyp beriň we onuň hereketini aňladyň.

«Mekdebim» aýdymyny saz gurallary bilen ýerine ýetiriň.

Eý, mek-de-bim ja - na - jan, sa- ña bo- lan söýgim kân.

Aýdymyň nota tekstini ýokardaky tegelejekler bilen deňeşdiriň.

BITIN NOTA

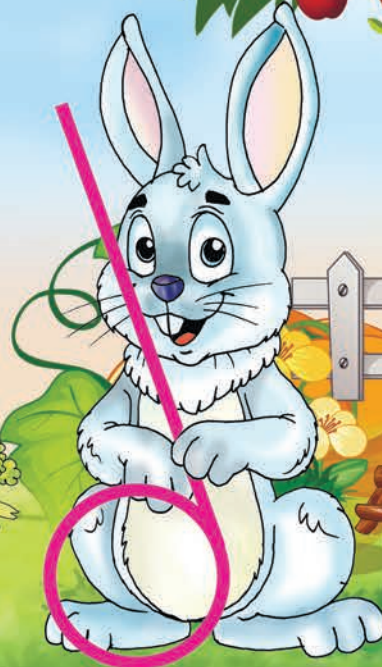
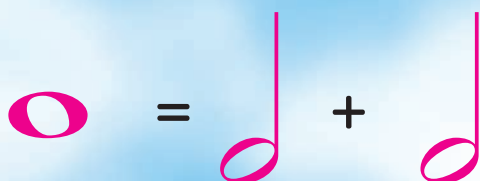
Bilseñ, bitin notadryrn,
Her notadan uludryrn.
Meni sanap «4 i» tarap,
Soñra dowam edersiñ.

GAÝTALAMAK

ÝARYM NOTA

Men bitiniñ ýarysy,
Ýarymlyk notadryrn.
Sana meni «2 i» tarap,
Bir begenip gidersiñ.

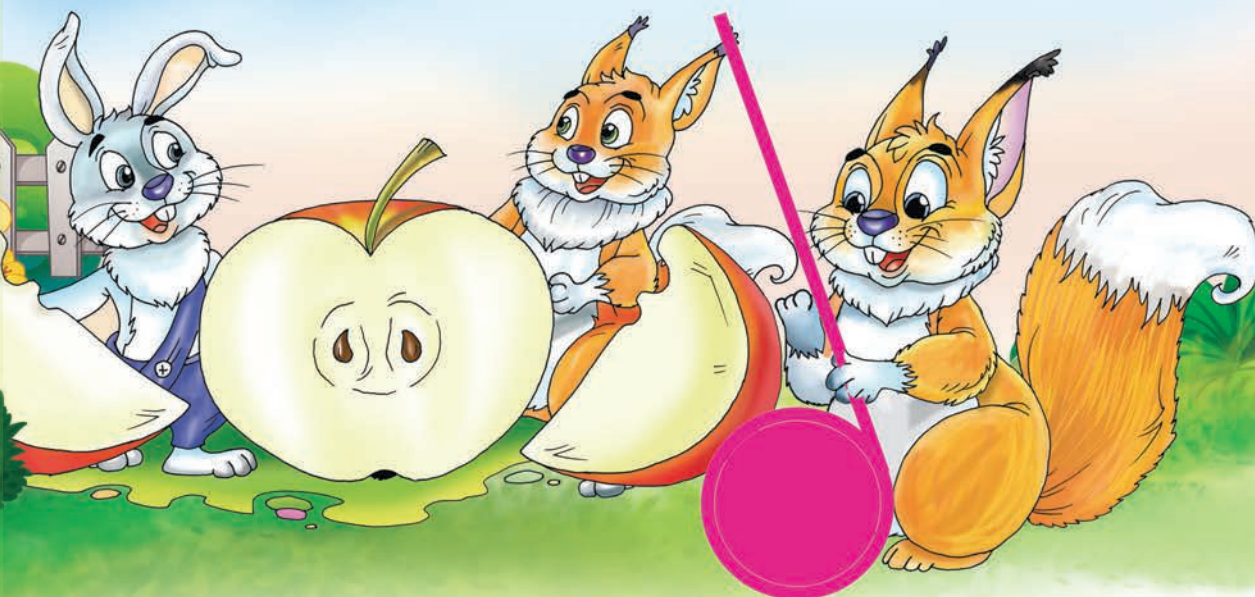
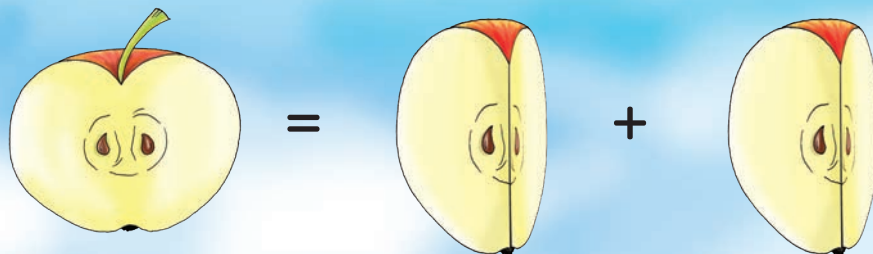

4–5-nji dersler

ÇÄRÝEK NOTA

Bilseň, çäryék notadyryn,
Birneme, kiçidirin.

Gara haldeý nokat men,
Bitin notada dört men.

FARG'ONACHA

Özbek halk sazy

«Farg'onacha» sazyny diňläp, oňa çagalar şowhunly saz gurallarynda goşulyşyň.

Heňiň nota tekstinden ýarym we çärýek notalary tapyň.

SADY'YAN A'YDYM

Sözleri **O. Anna'yewiñki**

Sazy **Ç. Nurymowyñky**

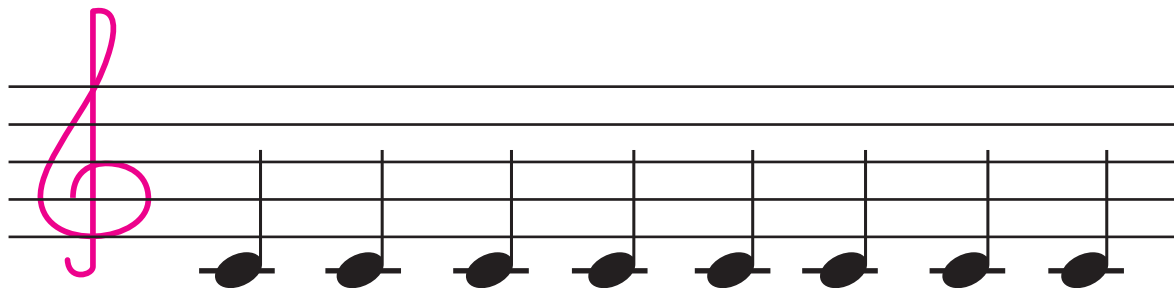
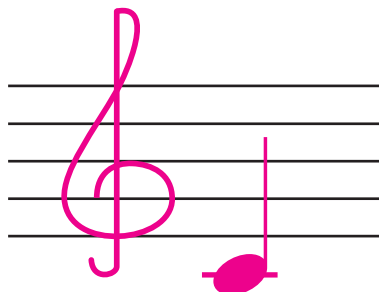
Bagym bara, bagym bar,
Bagymda enarym bar.
Zordur zähmetiñ güýji.
Enarym baldan süýji.

Bagym bara, bagym bar,
Bagymda enarym bar.

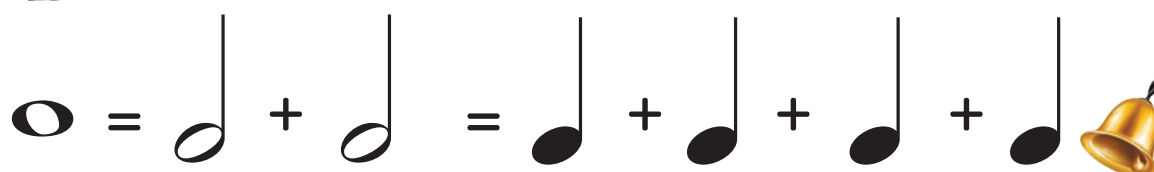
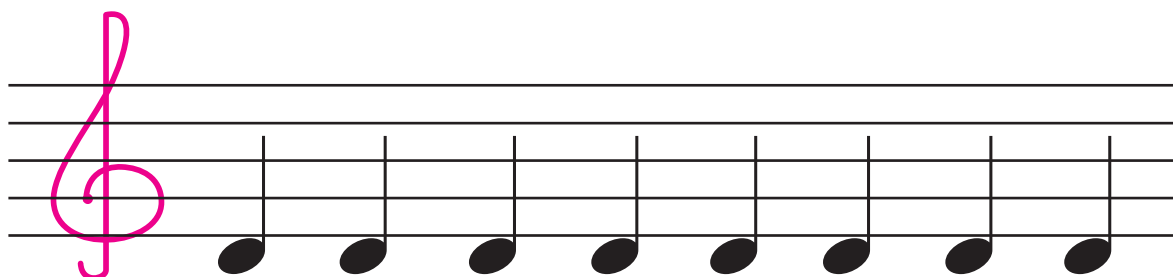
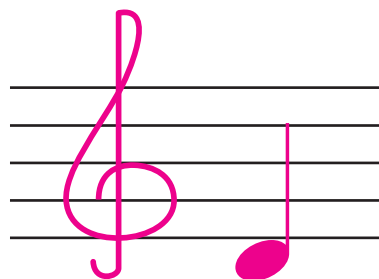

Ba- gym ba- ra, ba- gym bar, Ba- gym-da e- na- rym bar.

DO

RE

6-njy ders

AÝDYM

Aýdym goşguly tekstden we heñden ybarat bolýar. Saz gurallarynyň goşulyşmagynda, käte olar goşulyşman ýerine ýetirilýär. Aýdym bir ýa-da birnäçe ýerine ýetirijiler tarapyndan aýdylmagy mümkin.

G'ILDIRAGIM

(Özbek dilinde)

Sözleri **T. Bahramowyňky**Sazy **Ş. Ýarmatowyňky***Gaýtalama:*G'ildiragim, g'ildiragim,
Tezroq, tezroq pildiragin.Ikkalamiz o'ynab-o'ynab,
Yuguraylik yo'lka bo'ylab.*Gaýtalama.*Uyga tomon ketaylik tez,
Eson-omon yetaylik tez.*Gaýtalama.*O'yinni men bas qilayin,
Damingni ol, dars qilayin.*Gaýtalama.*

G'il-di-ra-gim, g'il-di-ra-gi -i - im, tezroq, tezroq pil- di- ra - gin.

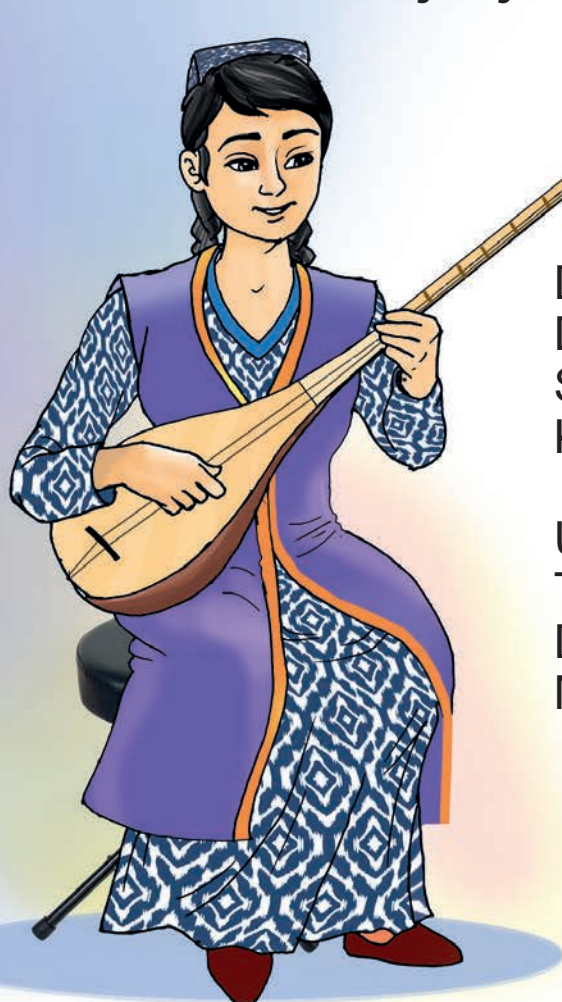

O'YNAYLIK (Özbek dilinde)

Sözleri **A. Rahmatyňky**

Sazy **I. Akbarowyňky**

Do, re, mi, fa, sol, sol, sol
Deb chertaman torimni,
Soz bo'lganda jaranglab
Kuyga solar barini.

Ulug' Vatan sha'niga
To'qiladi kuylarim.
Dutorim-la awj olar
Mening shirin o'ylarim.

Do, re, mi, fa, sol, sol, sol deb cher-ta-man to-rim-ni.

Do, re, mi, fa, sol, sol, sol deb cher-ta-man to-rim-ni.

«O'ynaylik» a'ydymyny saz gurallary bilan y'lerine y'etiriñ.
A'ydymyñ tegelejikler shklindäki sesleri uzyn-gysgalygyny
notanyñ teksti bilen deñeshdiriñ.

#

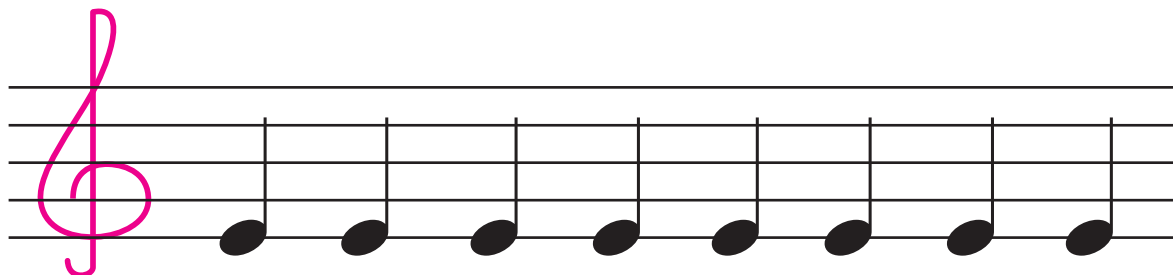
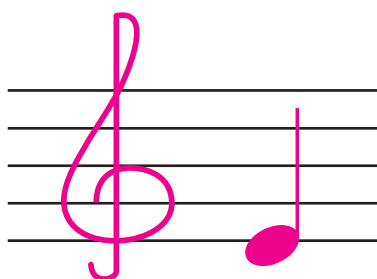
#

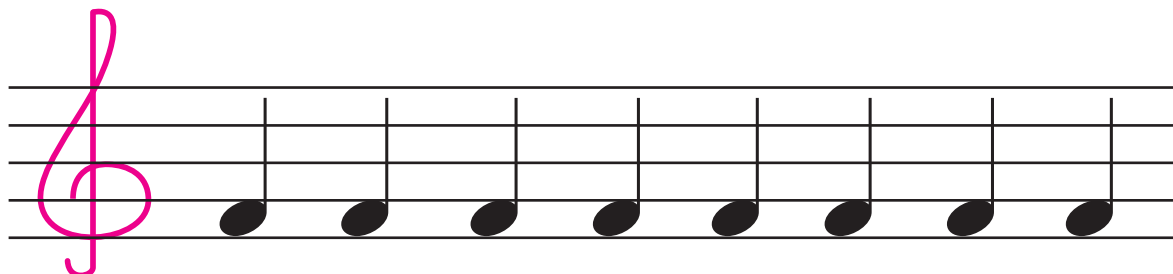
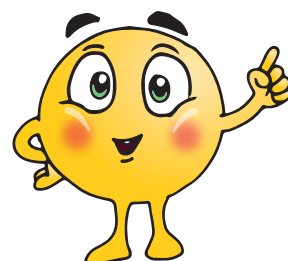
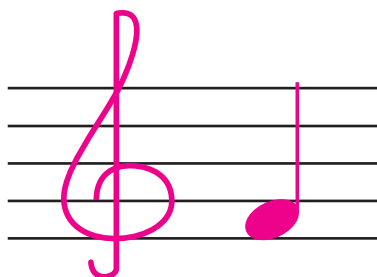
#

MI

FA

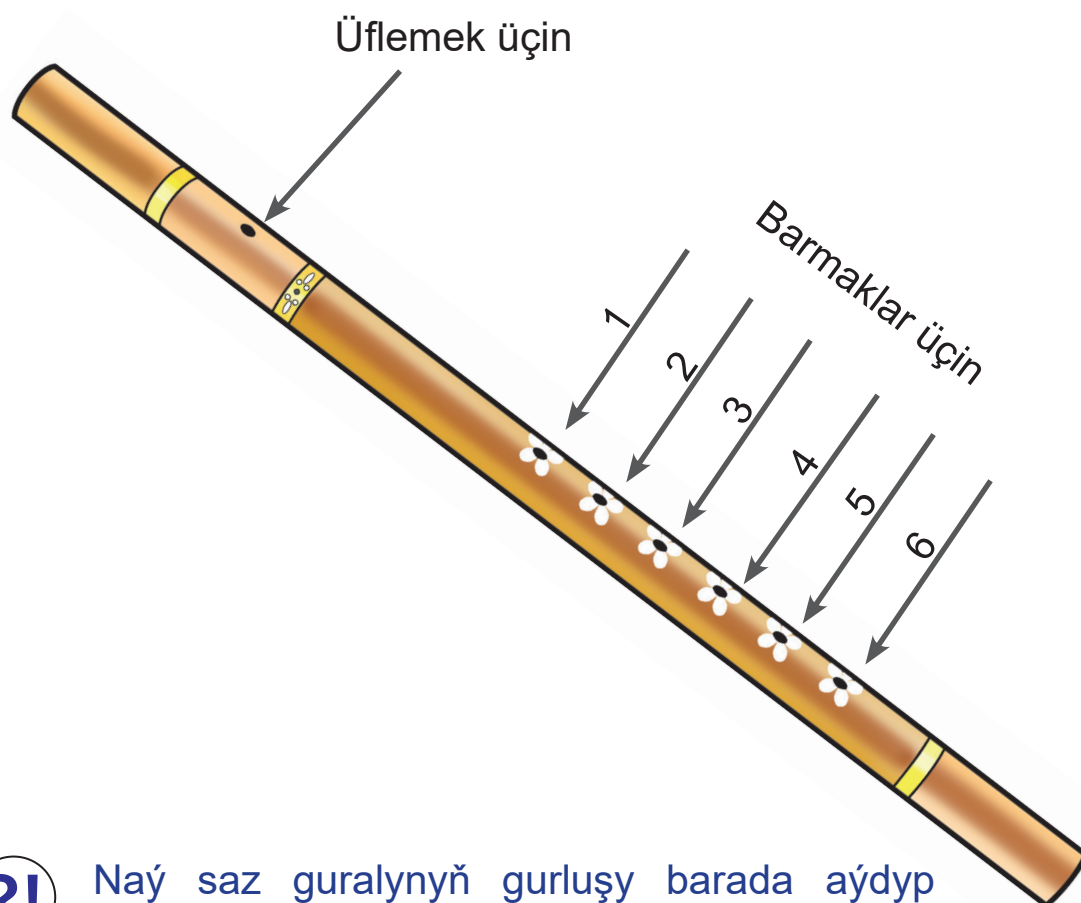
20

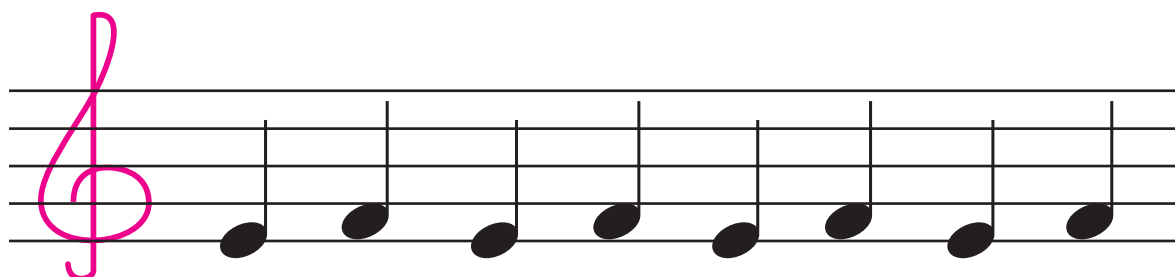
MILLI SAZ GURALLARY

NAÝ

Naý – gamyş we erik agajyndan ýasalýan üfle-nip çalynýan saz guraly. Ol esasan gapdallaýyn tutup çalynýar. Onuň 6 esasy, 2 depe (yzky tarapynda) we 1 sany aşakda kömekçi deşijekleri bar. Naý üflenip çalynýan özbek halk saz gurallaryndan biridir.

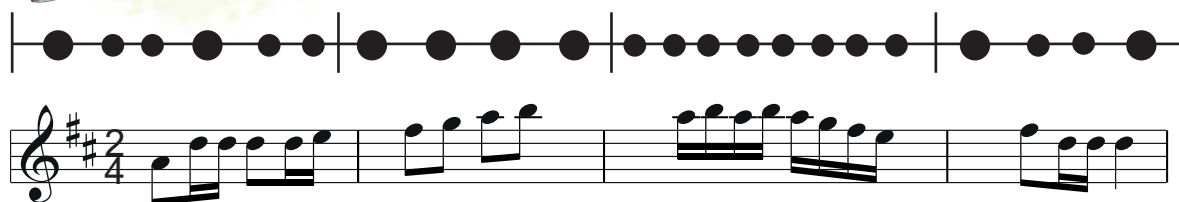

Naý saz guralynyň gurluşy barada aýdyp beriň. Naýyň sesini tembrinden tapawutlandy-ryň.

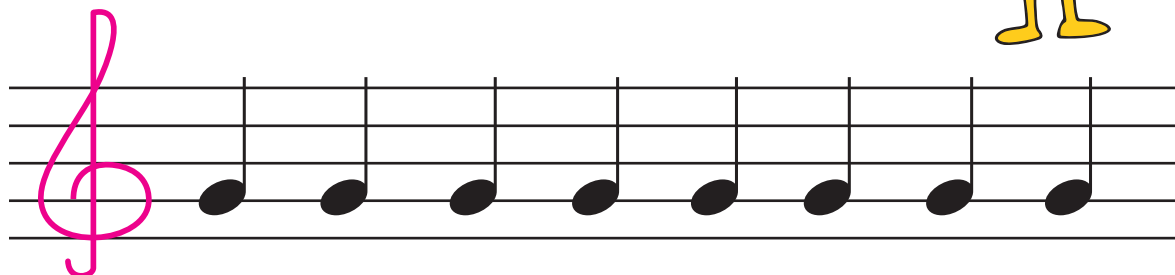
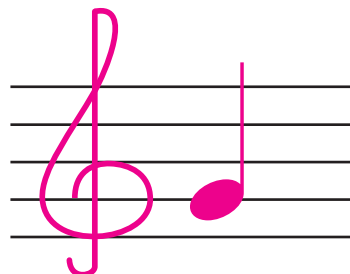
QUVNOQ SAYR

Sazy *N. Narhoja'yewiñki*

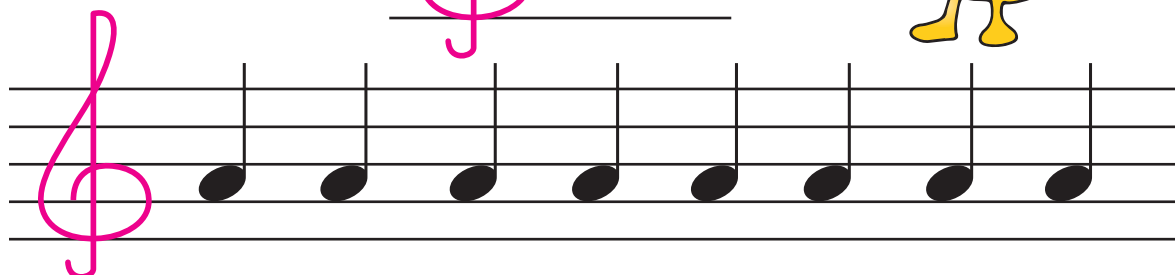

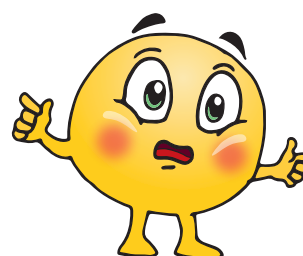
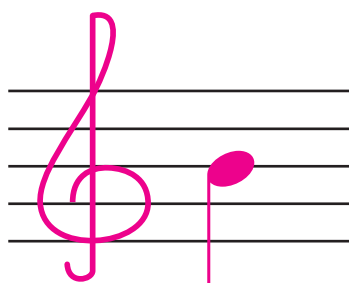
SOL

LÝA

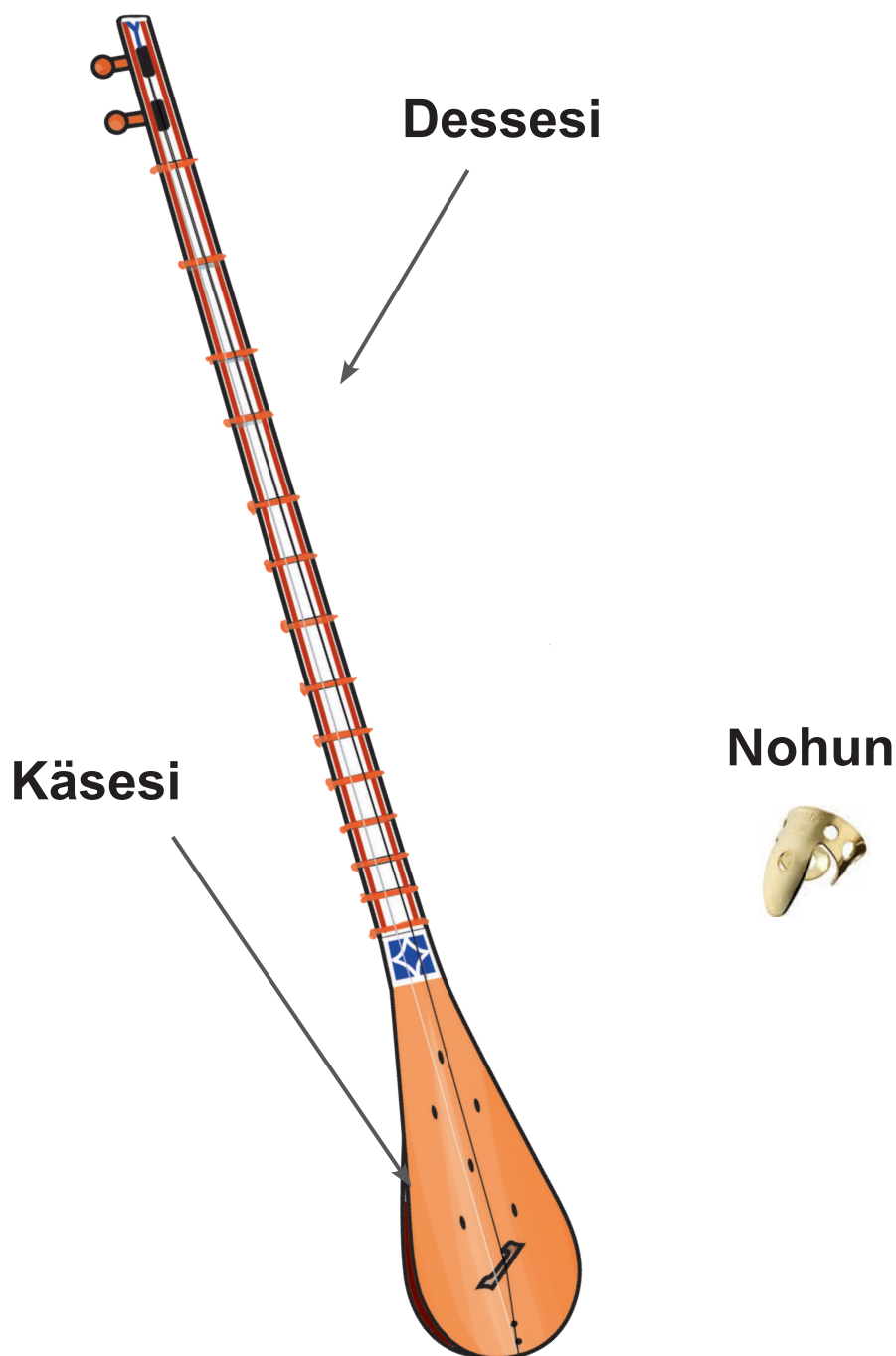
SI

8–9-нй dersler

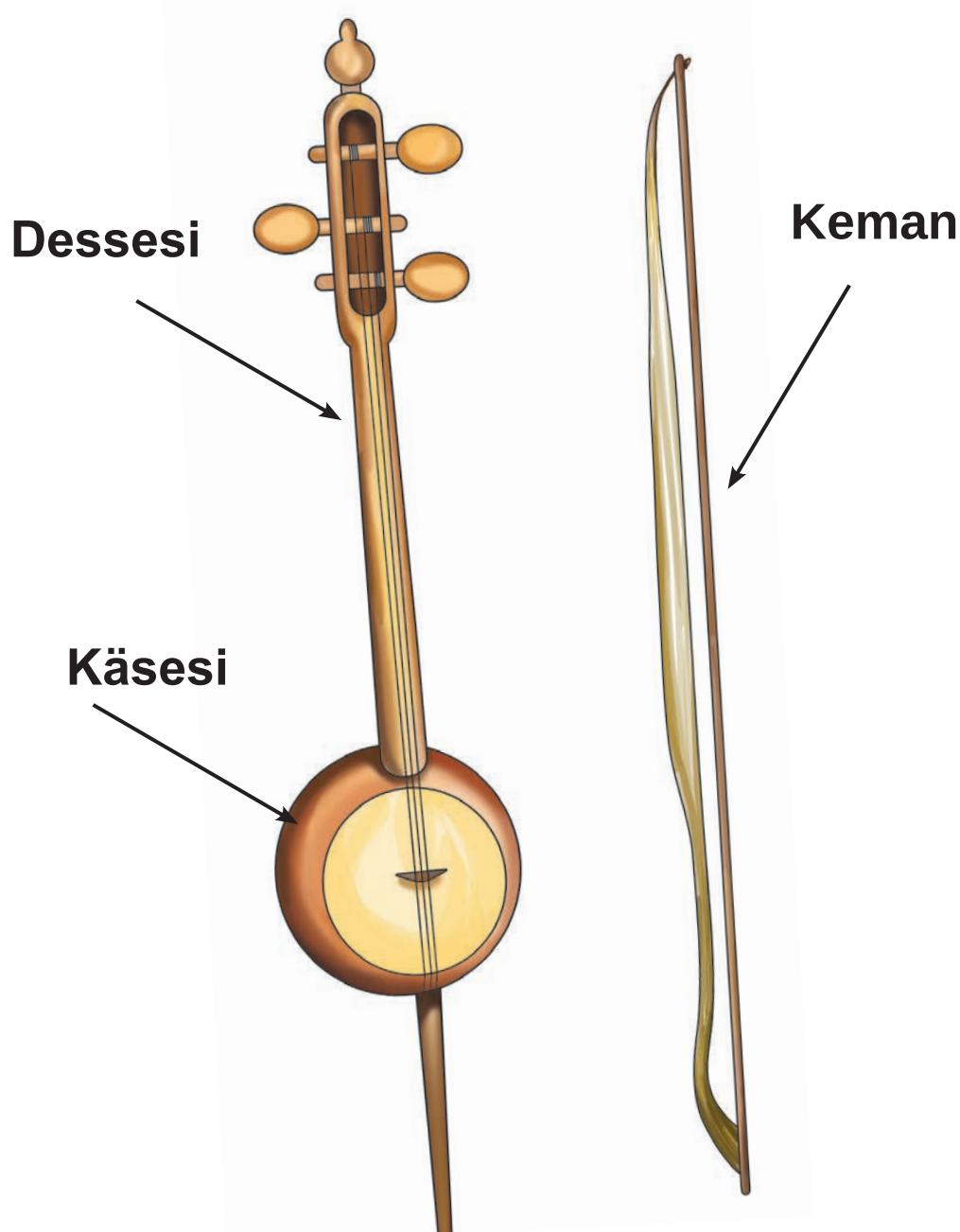
TANBUR

Tanbur – gadymy dyrnab çalynýan özbek halk saz guraly. Tutdan ýasalýar, barmaklara geýilýän, nohun diýlip atlandyrylýan ýörite gurluşyň kömeginde ses çykarylýar.

GYJAK

Gyjak – kemanly syhalap çalynýan saz gurallarynyň biridir. Gyjagyň 2, 3, 4 kirişli görnüşleri bardyr. Gyjak ýekelikde we sazandarlyk etmekde giňden ulanylýar. Gyjagyň perde ýerlerini gözläp tapmalydyr. Ol onuň dutardan tapawutly aýratynlygydyr.

#

#

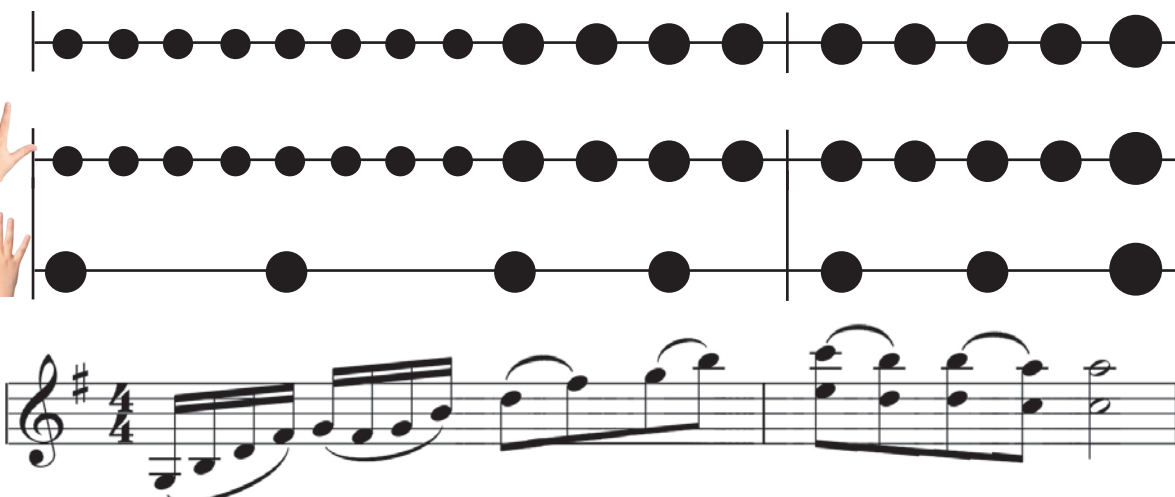

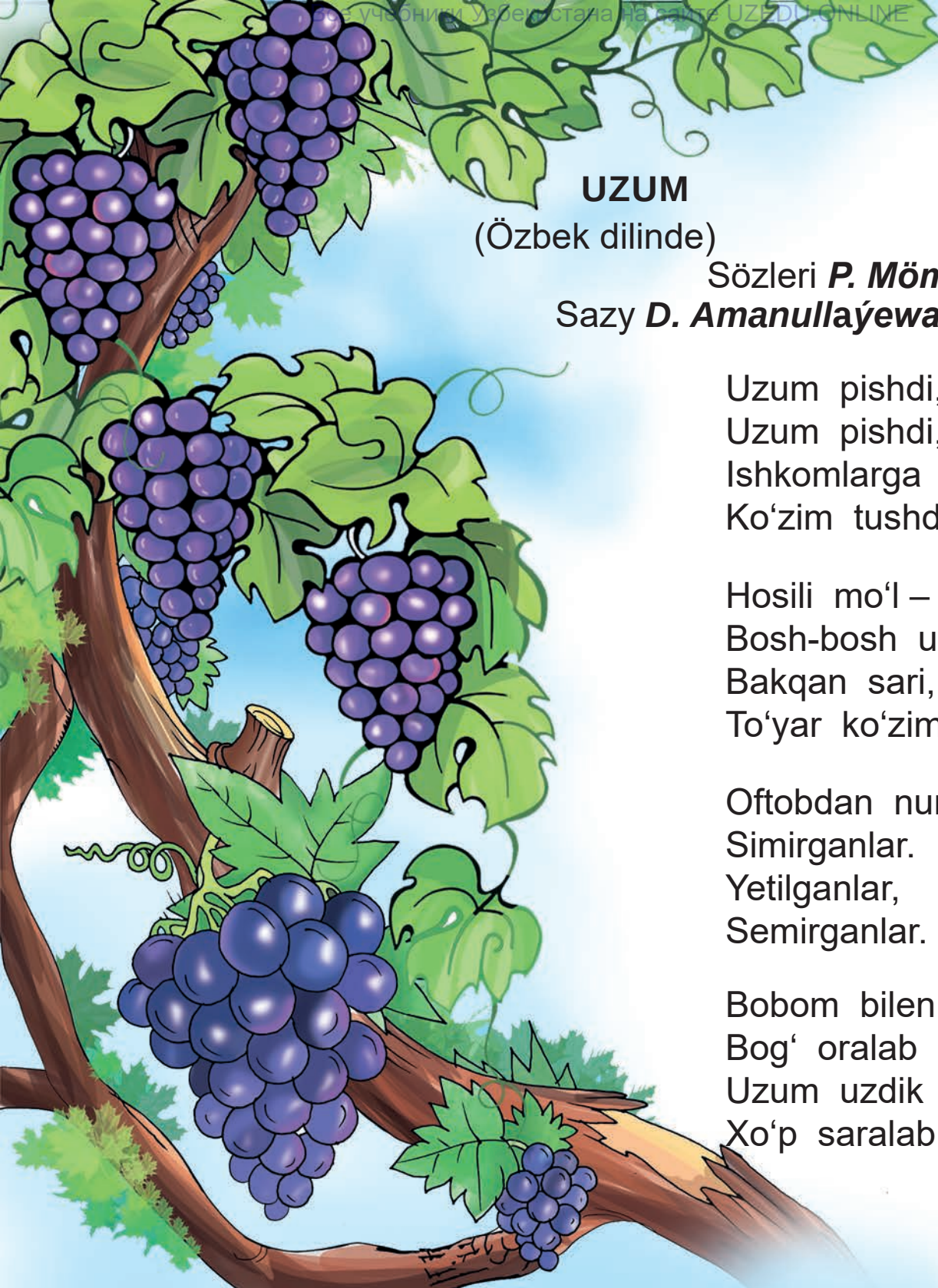
#

KAYFIYAT

N. Narhojaʼewiñ sazy

UZUM

(Özbek dilinde)

Sözleri **P. Möminiñki**

Sazy **D. Amanullaýewanyñky**

Uzum pishdi,
Uzum pishdi,
Ishkomlarga
Ko'zim tushdi.

Hosili mo'l –
Bosh-bosh uzum.
Bakqan sari,
To'yar ko'zim.

Oftobdan nur
Simirganlar.
Yetilganlar,
Semirganlar.

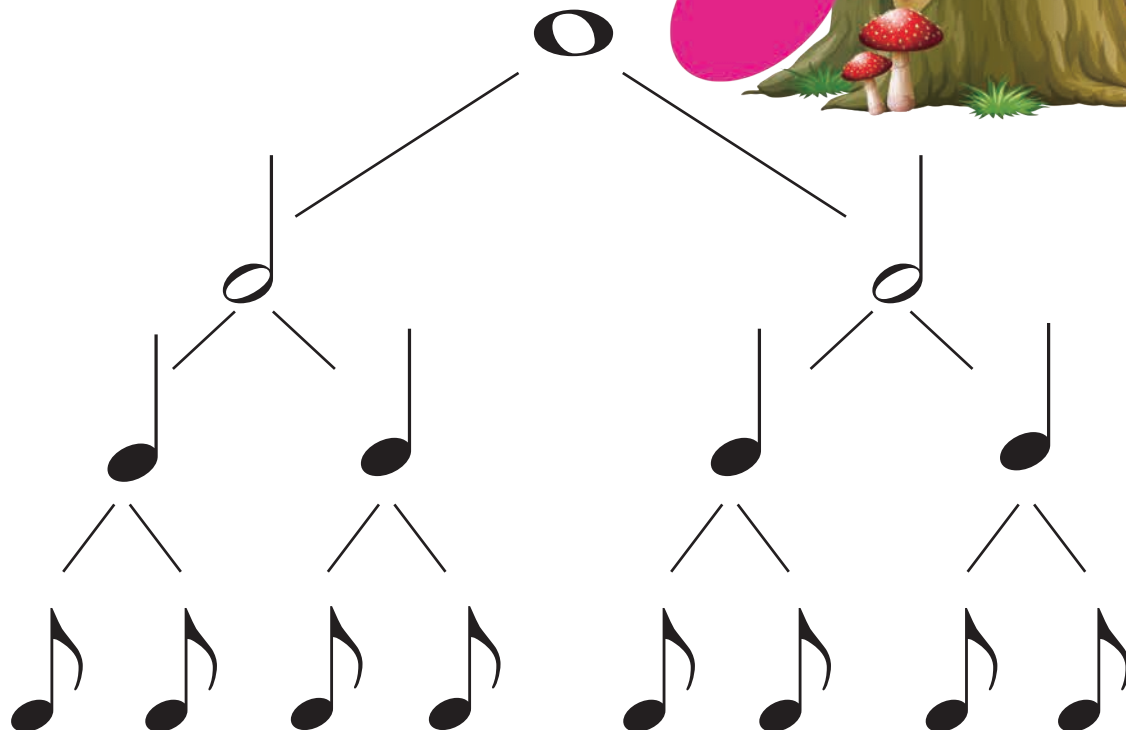
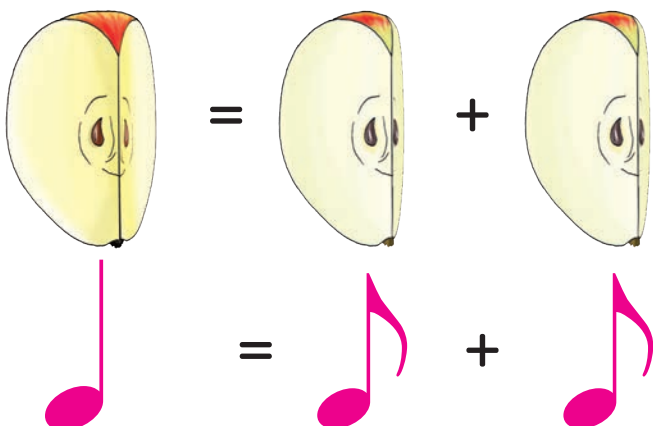
Bobom bilen
Bog' oralab
Uzum uzdik
Xo'p saralab.

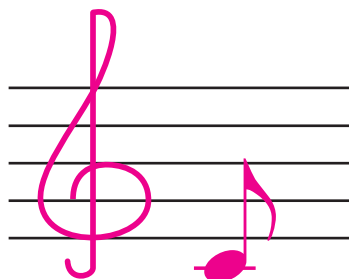
Uzum pishdi, uzum pishdi, ish-kom-lar-ga ko'zim tushdi.

SEKIZLIK NOTA

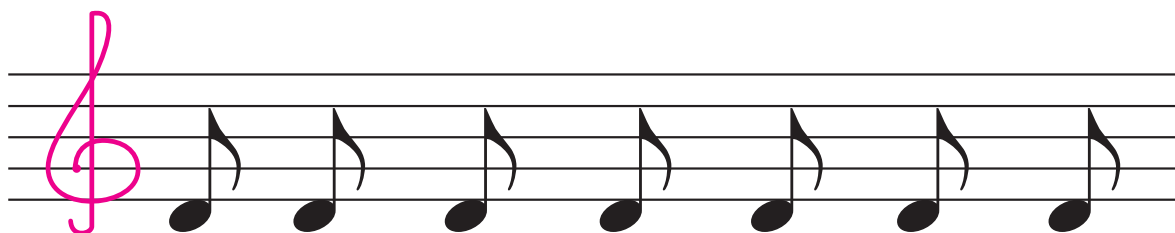
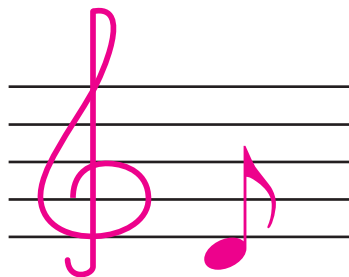
Maña diýrler «sekizlik»,
Baýdajygym muña derek.
Haýsy eserde duşsam-da,
Meni tiz aýtmak gerek.

DO

RE

2-NJI BAP ÝEKENOWAZLYK WE GOŞULYŞYP AÝTMAK

ÝEKENOWAZLYK

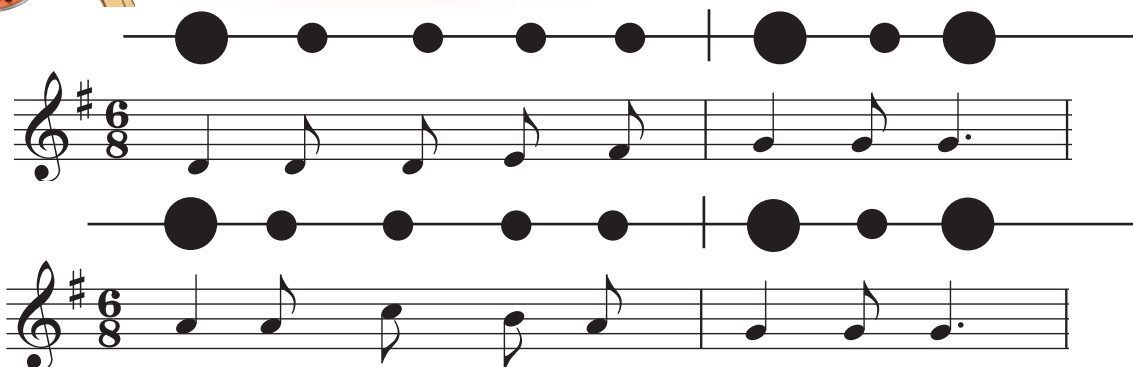
Suratdaky sazanda garaň. Ol saz guralynda saz eserini ýeke özi ýerine ýetirýär. Ýekelikde ýerine ýetirmäge – ýekenowazlyk diýilýär.

ASP BO'LAMAN

Özbek halk sazy

Heñiñ hereketini maşk depderiñizde görkeziñ.

KIM BÄŞLIK ALSA

Sözleri *H.Nurmyradowyňky*

Sazy *A.Kulyýewiňki*

Göge uçar ýaly ýasadyk gämi?
Siziň araňyzda uçjagňyz barmy?

G a ý t a l a m a:

Ýone äkitjek kim güýçli bolsa,
Kim gowy okap, kim başlik alsa.

Ilki bilen Ýerden uçmaly Aýa
Barmy araňyzda gitjek şol taýa?

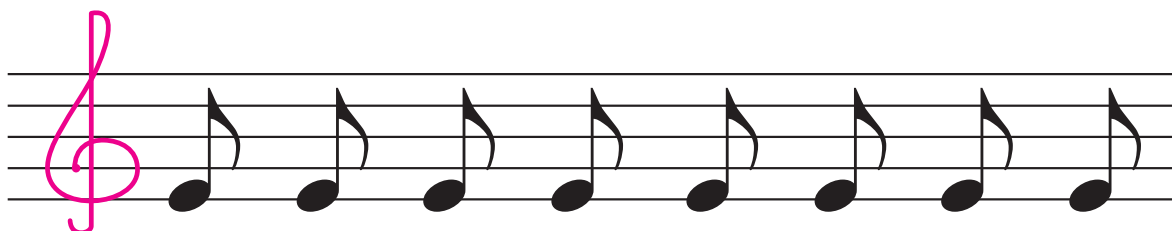
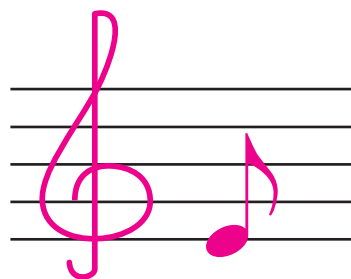
G a ý t a l a m a.

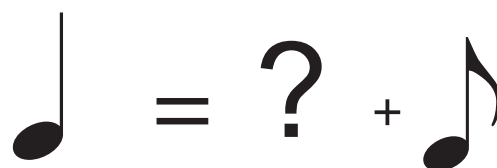
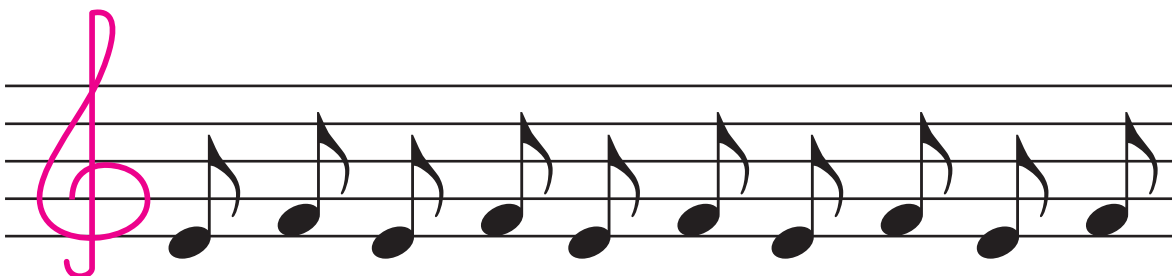
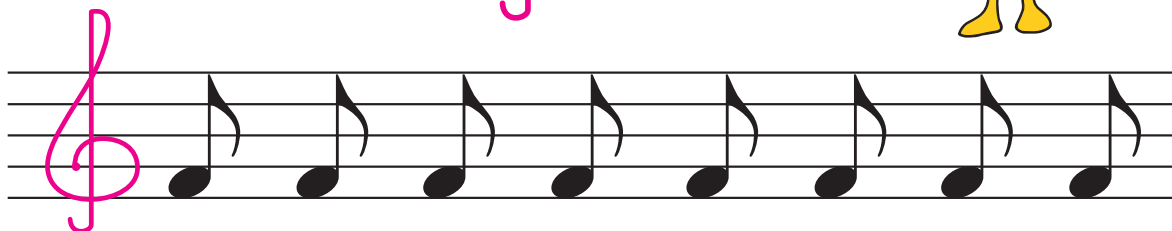
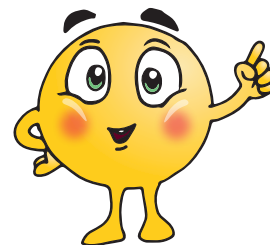
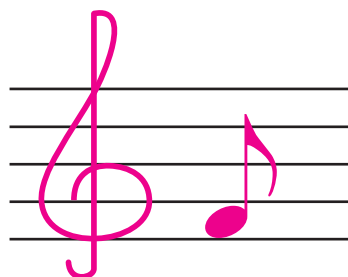
Gö- ge u- çar ýa- ly ýa- sa- dyk gä- mi?

MI

FA

2–3-nji derslar

KANUNYMSYŇ – BUÝSANJYM

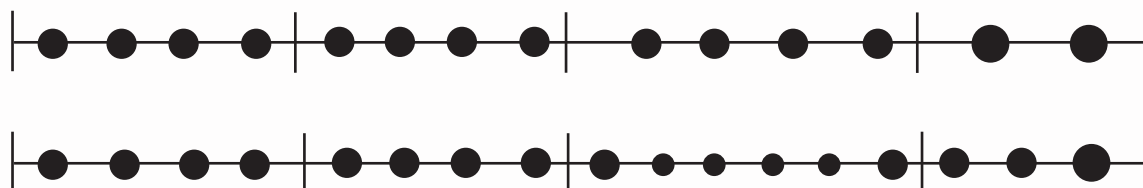
Ýurdumyzyň Konstitusiyasy – döwletimiziň baş kanuny. Onda Watanymyzda ýaşayan adamlaryň esasy hukuklary, borçlary we azatlyklary beýan edilen.

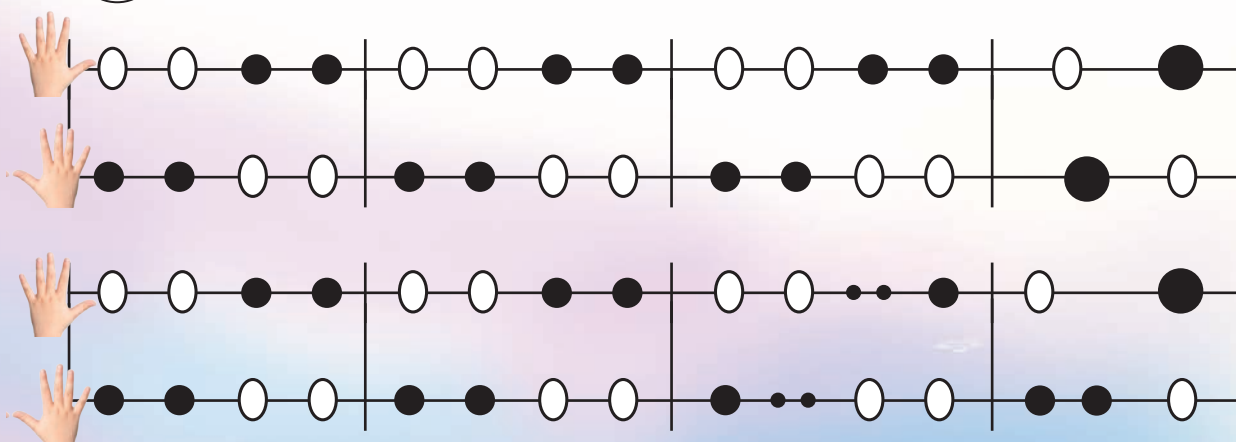

BOLASYŇ GELER

Türkmen halk aýdymy

?! Iki topara bölünip ýerine ýetiriň:

QADIM TURON

(Özbek dilinde)

Sözleri **P.Möminiňki**

Sazy **N. Narhojaýewiňki**

Uch, Humo qush,
Parvozi xush.
Osmonimda,
Makonimda.

Gaýtalama:

Keng Turkiston
Menga makon.
El – qadrdon,
O‘zbekiston.

Samosi sof,
Chaqnar oftob.
Bag‘ri kengdir,
Do‘sti tengdir.

Gaýtalama.

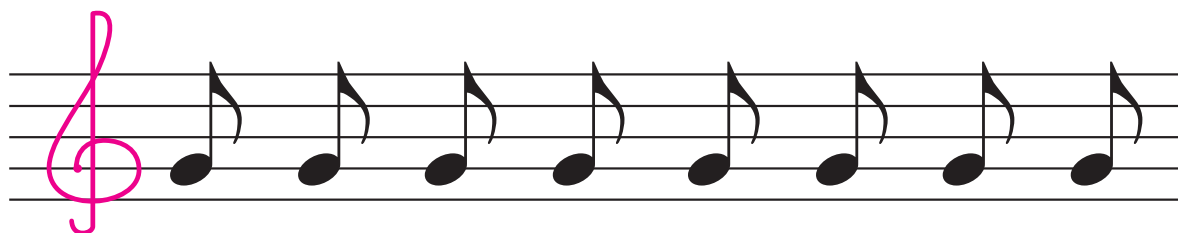
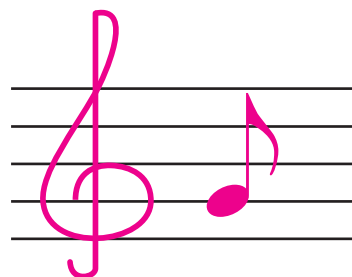
Aytay chindan,
Baxtim sendan.
Sen doimo
Bor bo‘l, Humo!

Gaýtalama.

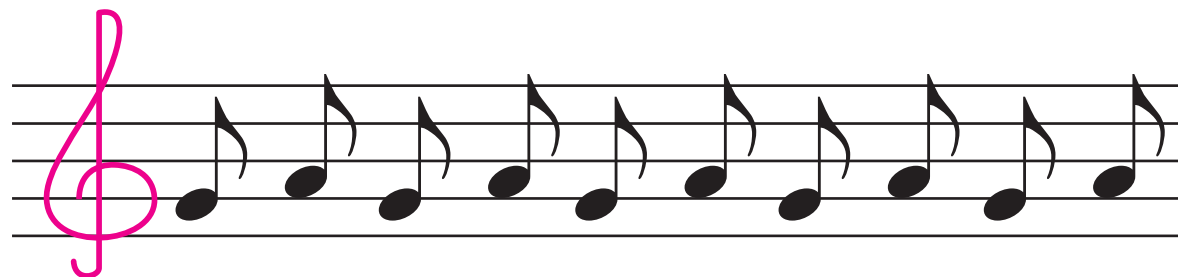
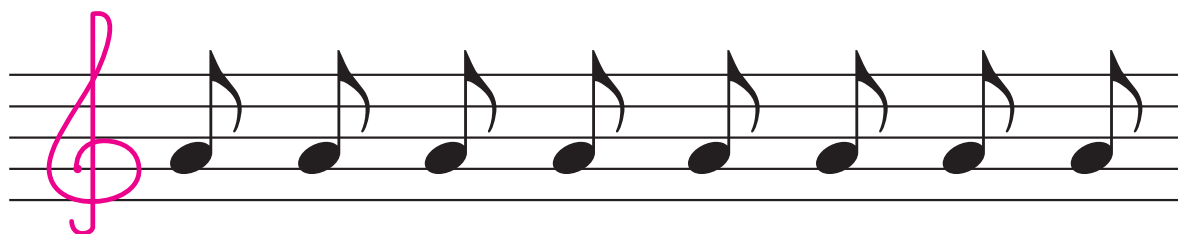
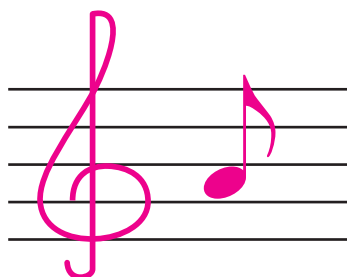

SOL

LÝA

4–5-nji dersler

GOŞULYŞYP ÝERINE ÝETIRMEK

Iki saz guralynda bilelikde saz çalmaga goşulyşyp ýerine ýetirmek diýilýär. Sazandalar birek-biregi diňlemek bilen eseri ýerine ýetirýärler.

?! Ýekelikde we goşulyşyp çalmakda nähili tapawudy hem-de meňzeşligi görýärsiňiz?

YOMG'IR (Özbek dilinde)

Sözleri **T. Ubaýdullonyňky** Sazy **N. Narhojaýewiňki**

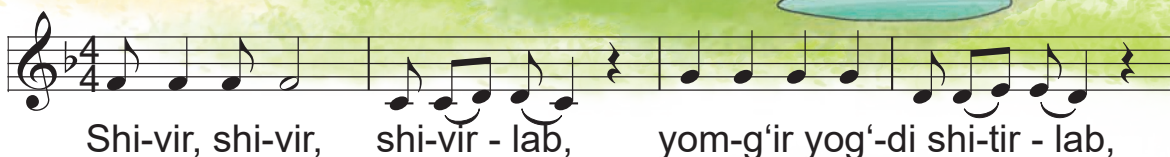
Shivir-shivir shivirlab,
Yomg'ir yog'di shitirlab.
Bo'g'otlarga berkindi
Sho'x chumchuqlar pitirlab.

Ga'ytalama:

O'ynab-o'ynab tushar suv,
Kuylab-kuylab tushar suv.
Yer bag'rini to'ldirib,
Quvnab-quvnab tushar suv.

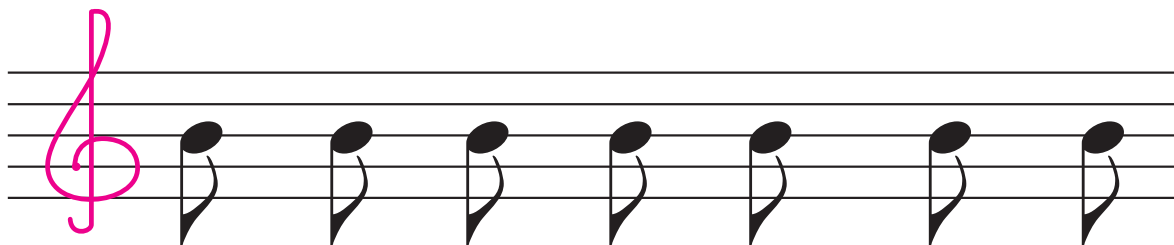
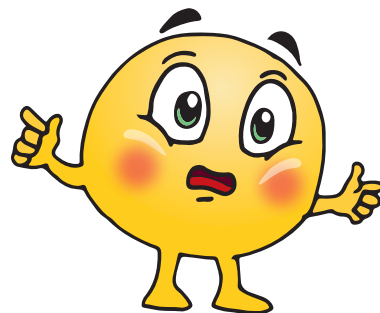
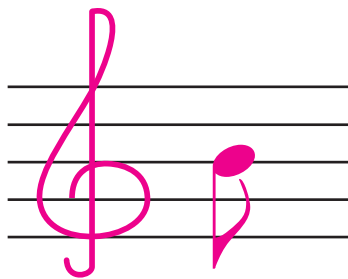
Yomg'ir yog'ar paqirlab,
Chuchvarasi vaqirlab.
Har tomchi qut, baraka,
Yashnaydi dala, qirlar.

Ga'ytalama.

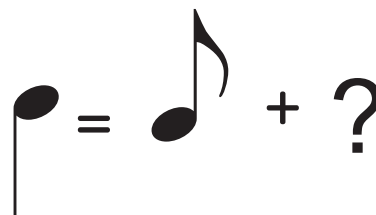
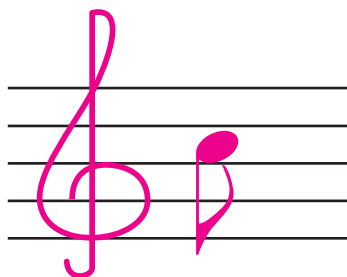

SI

DO₂

AÝDYMÇYLYK WE SAZANDARLYK

Aýdymçylyk aýdym aýtmak bilen bagly sazçylyk käreidir. Aýdymçylar aýdymlary sesli, saz gurallary bilen ýa-da saz guralysyz ýerine ýetirýärler.

Sazanda bolsa saz çalmak bilen bagly sazandarlyk käreidir. Sazandalar sazlary dürli saz gurallarynda ýerine ýetirýärler.

?! Aýdymçy bilen sazandany diňläp olary tapawutlandyryň.

DANGASA

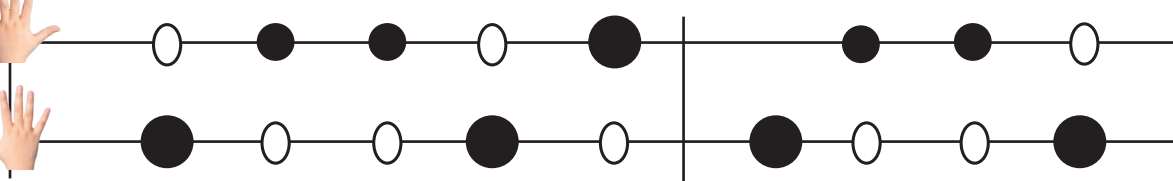
(Ўзбек тилида)

**M. Tajibaýew tarapyndan «Dugoh»
makamynyň heňleri esasynda
döredilen**

Dangasaning holi yomondir,
Ders qilgani qo'li bormaydi.
Ketayotgani yomon tomondir,
Qo'lin sovuq suvga urmaydi.
Dangasa bo'lmang, dangasa,
G'ayratli bo'ling, g'ayratli bo'ling.

Dan - ga - sa bo'l- mang, dan - ga - sa - a.

«Dangasa» aýdymynyň ritmini notanyň teksti bilen deňeşdiriň.

(Özbek dilinde)

Saży I. Akbarowyňky

Qorbobomiz ko'p yaxshi,
Bizga sovg'a keltirar.
Chiroqlarning nurida
O'yinchoqlar yaltirar.

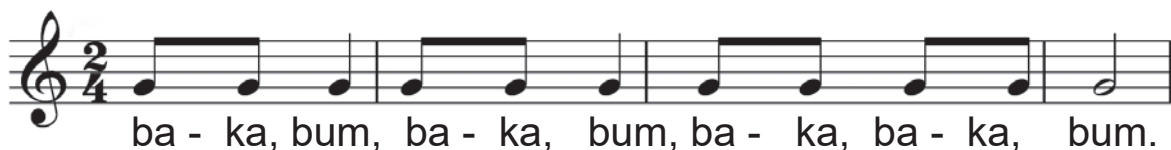
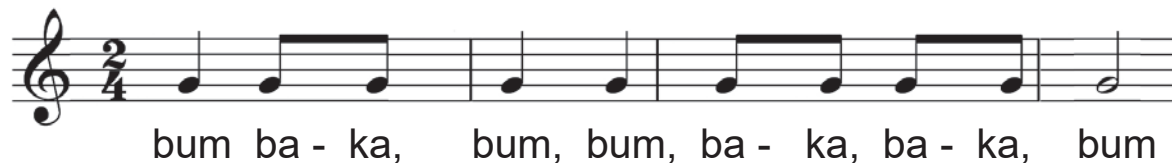

NOTALARYŇ TOPARLARA BÖLÜNIŞI

Nota ýazgysynda sekizlik notalary ýazmak amatly bolar ýaly olar bir çyzyk bilen birleşdirilýär. Sekizlik notalar ikiden, käbirýagdaýlarda dörtden birleşýär. Munuň üçin olaryň baýdajyklary bir birine utgaşýar.

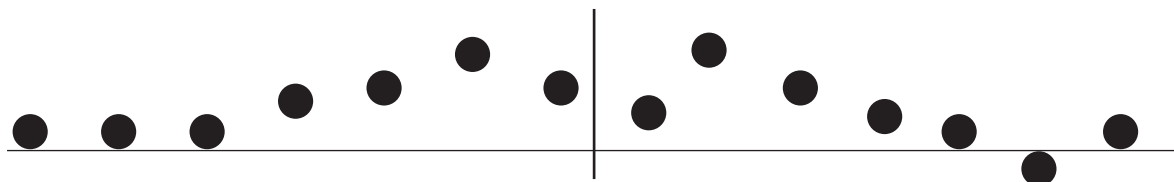
Berlen maşkdaky çärýek notalary «bak», sekizlik notalary bolsa «bum» bogunlary bilen aýdyp, goşulyşýarys:

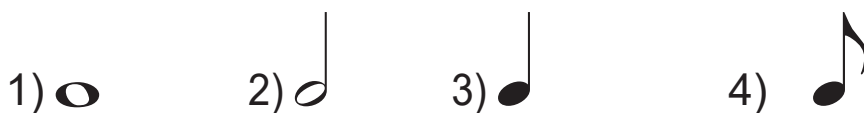
BERKITMEK ÜÇİN SORAGLAR WE ÝUMUŞLAR

1. Heň näme? Heň nähili hereketlenmegi mümkin?

2. Berlen nokatlaryň hereketine garap olar siz öwrenen haýsy aýdymy aňladýandygyny tapyň.

3. Aşakdakylardan haýsysy çärýek nota?

4. $\text{half note} + ? = \text{whole note}$

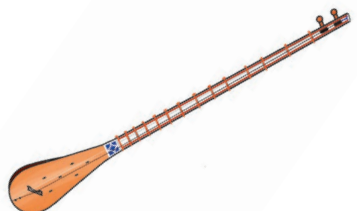
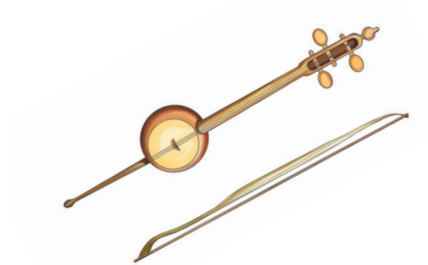
5. $\text{quarter note} + ? = \text{half note}$

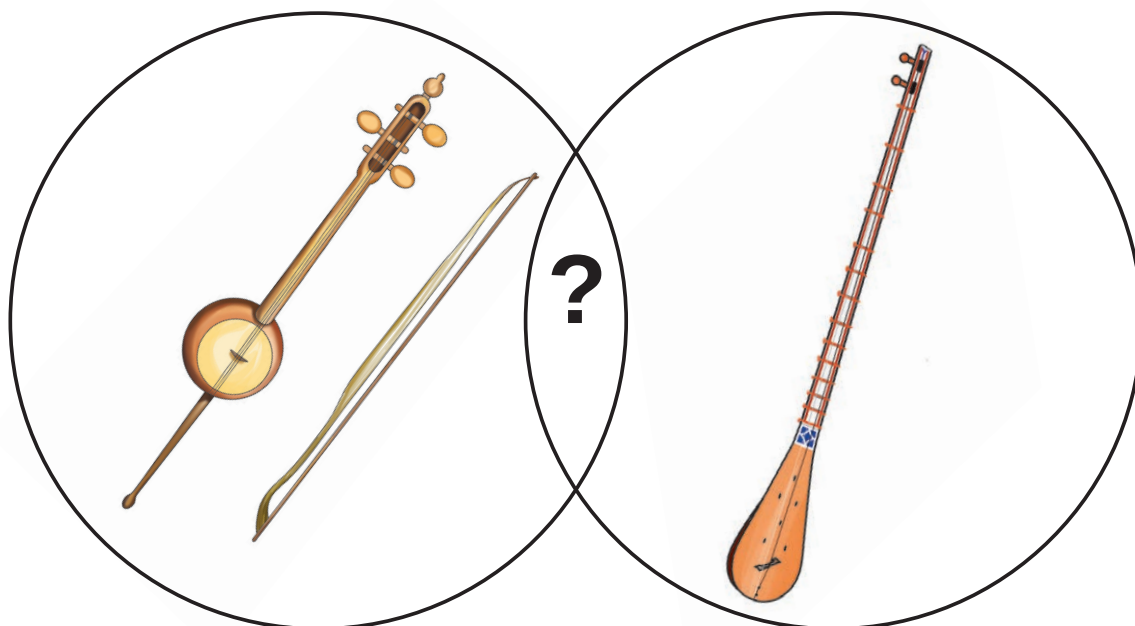
7. Bulardan haýsysy naý?

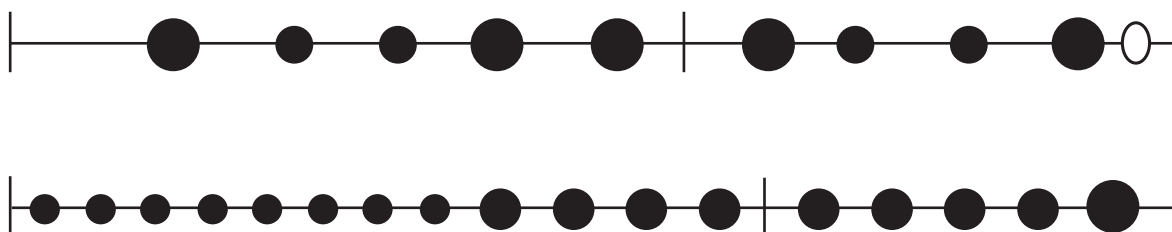
8. Bulardan haýsysy tanbur?

9. Tanbur bilen gyjagyň arasynda nähili tapawut bar?

10. Bulardan haýsysy «Dangasa» sazynyň aňlatmasy?

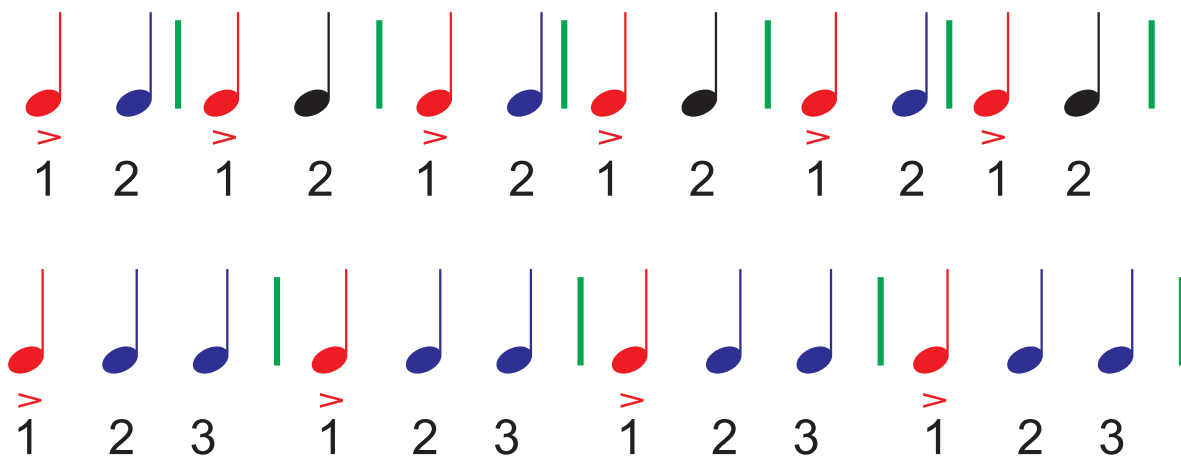

Heň taktlara bölünýär.

Takt güýçli we güýçsüz ülüşlerden düzülýär.

Güýçli üleşüň öňünden dik çyzyk goýulýar.

Bu çyzyga **takt çyzygy** diýilýär.

#

#

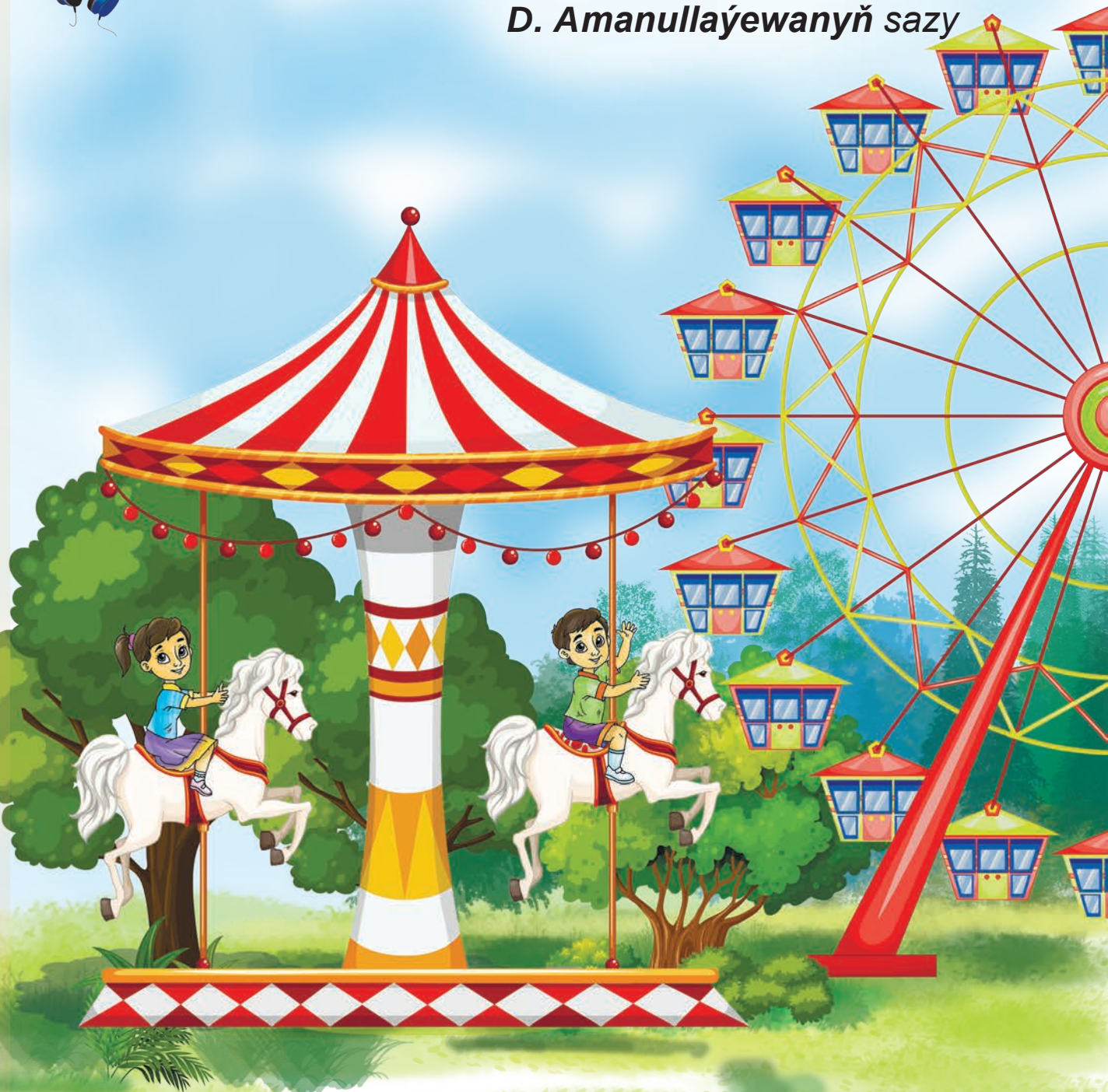

#

OT O'YINI

D. Amanullaýewanyň sazy

BOBOM – QAHRAMON

(Özbek dilinde)

Sözleri we sazy **A. Haýdarowyňky**

Bobom – qahramon,
Urushda bo'lgan.
Yovlar ustidan
G'alaba qilgan.

G a ý t a l a m a :
Qahramon, qahramon,
Bobom – qahramon.
Bobojon, doimo
Bo'ling sog'-omon.

Jang-u jadalda
Quchgan zafarlar.
Ko'ksida to'la
Orden-medallar.

G a ý t a l a m a .

E'zozda doim
Bobomday mardlar.
Elin asragan
Botir askarlar.

G a ý t a l a m a .

3–4-nji dersler

ÖLÇEG

Sazda ölçeg taktyň sygymyny, ýagny bir takta näçe nota ýerleşýändigini görkezýär.

Ol biri ikinjisiniň üstünde ýerleşýän iki sifr görnüşinde ýazylýar.

Aşakdaky nusgada ynha şeýle ýazgylary görüp biler-siňiz:

2
4

3
4

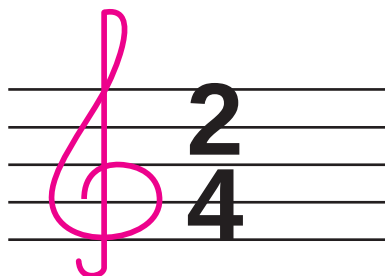
4
4

2
4

taktdaky üleş (iki)

her bir üleşüň uzynlygy (çäryek)

Saz eseriniň ölçegi saz açaryndan soň goýulýar.

SANAMAGY ÖWRENÝÄRIS

2/4

1, 2

1 2

1 2

3/4

1, 2

1 2

1 2 3

1 2 3

4/4

1, 2, 3, 4

1, 2

1 2 3 4

1 2 3 4

#

#

#

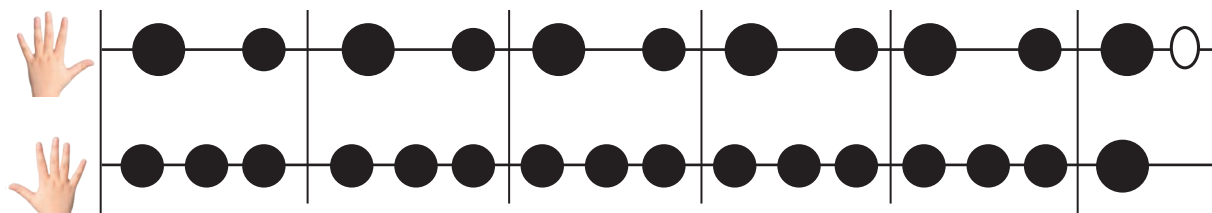

LÄLEJAN

Sazy D.Öwezow

?! «Lälejan» heñiniñ ritmini iki topara bölünip ýerine ýetiriň.

NAVRO'ZIM – SHO'X SOZIM (Özbek dilinde)

Sözleri **H. Rahmatyňky**

Sazy **N. Narhojaýewiňki**

Navro'z keldi, Navro'z keldi kulib-kulib,
Bog'-u dalam, bog'-u dalam gulga to'lib,
Qushlar sayrar juft-juft bo'lib.

Gaýtalama:

Navro'zim – o'z so'zim, shod ovozim,
Shod ovozim, sho'x sozim.

Navro'zimni sevar jahon, sevar jahon,
Ona diyor, hur guliston, hur guliston,
Kundan kunga zavqli davron.

Gaýtalama:

Navro'zim – o'z so'zim, shod ovozim,
Shod ovozim, sho'x sozim.

Aýdymyň ritmini notanyň teksti bilen deňeşdiriň.

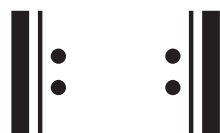

Nav-ro'z kel - di, nav- ro'z kel - di ku- lib ku - lib

5–6-njy dersler

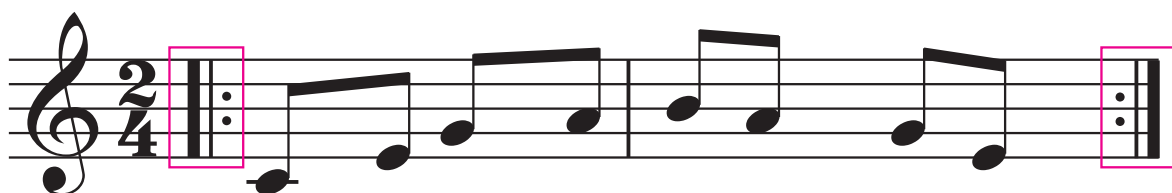
REPRIZA

Heñiñ esasy bölegi
Ýene ýaňlanýar tekrar.
Bu bölek gyрасynda
Repriza belgisi bar.

Saz eseriniñ käbir böleginiñ gaýtalanýandygyny görkezýän belgi **repriza** diýlip atlandyrylýar.

Şu suratda gyзyl çyзык bilen bölünen repriza belgisini görýärsiñiz.

Saz eseriniñ şu iki nokatly belgisi – repriza belgisiniñ arasyndaky bölegi gaýtalanýar.

Dan- ga -sa bo'l-mang, danga-sa - a.

An-jir qi-ziq-dir o' - zi, lekin bit-ta - dir ko' - zi.

Repriza belgisi bilen takt çyзыкы bir-birinden nähili tapawutlanýar?

***P. Çaykowskiniň sazy
«Çagalar albomy»ndan***

Wals jübüt-jübüt bolup, tekiz aýlawly hereketler bilen ýerine ýetirilýän tans. Ol esasan uly tans agşamlarynda ýerine ýetirilýär.

UXLAB TURDIM

(Ўзбек тилида)

Сözleri **I. Muslimiňki**

Sazy **F. Nazarowyňky**

Oyijonim,
Bugun yaxshi
Uxlab turdim.

Yumshoq yostiq,
Issiq ko'rpa –
Rohat, rohat.

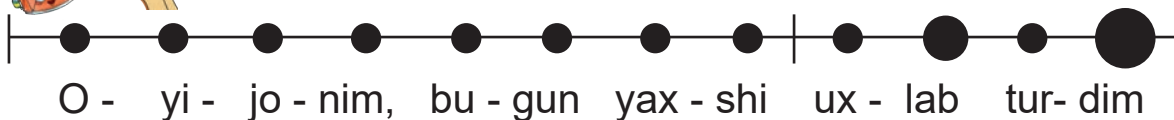
Juda qiziq,
Juda shirin
Tushlar ko'rdim.

O'z vaqtida
Uyg'onishni
Qildim odat.

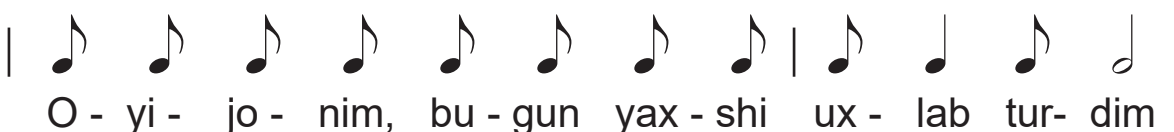
Ga'ytalama:

Sizga, sizga assalom!
Hammangizga assalom!

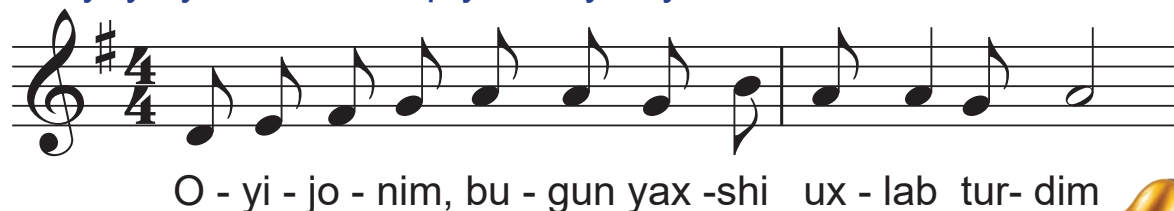
?! «Uxlab turdim» a'ydymynyň ritmik görnüşini tegelejekler bilen aňladýarys.

Tegelejekleri dürli uzynlykdaky notalar bilen çalşyryýarys.

A'ydymy nota seredip ýerine ýetirýäris.

LAD: MAJOR WE MINOR

Sazly sesler özara ylalaşyp ýaşayarlar. Her biriniň öz orny we ýeri bar. Sazly lad – bu özara ylalaşykda, ýagny belli bir yzygiderlikde ýerleşýän sesler topary.

Sazda ladlar örän köp. Olaryň arasynda iň esasysy iki sany: major we minor.

Major – bu aýdyň ýaňlanýan saz, şadyýanlyk, şähdaçyklyk we şatlykly heňleriň esasy.

Minor – gamgyn we oýly heňleriň esasy.

Major ladyndaky heňden bölek diňläň.

Minor ladyndaky heňden bölek diňläň:

MAJOR WE MINOR

Aýdym-saz ýurdunda
Bar iki aga-ini.

Major – şat hem şadyýan,
Diýseň şähdaçyk oylan.

Ikinji oylan – **Minor**,
Ol gamgyn seshatar.
Gamgyn aýdymyn aýdar,
Bizi oýa batyrýar.

Major we **Minor** raýdaş,
Agzybir iki ýoldaş.

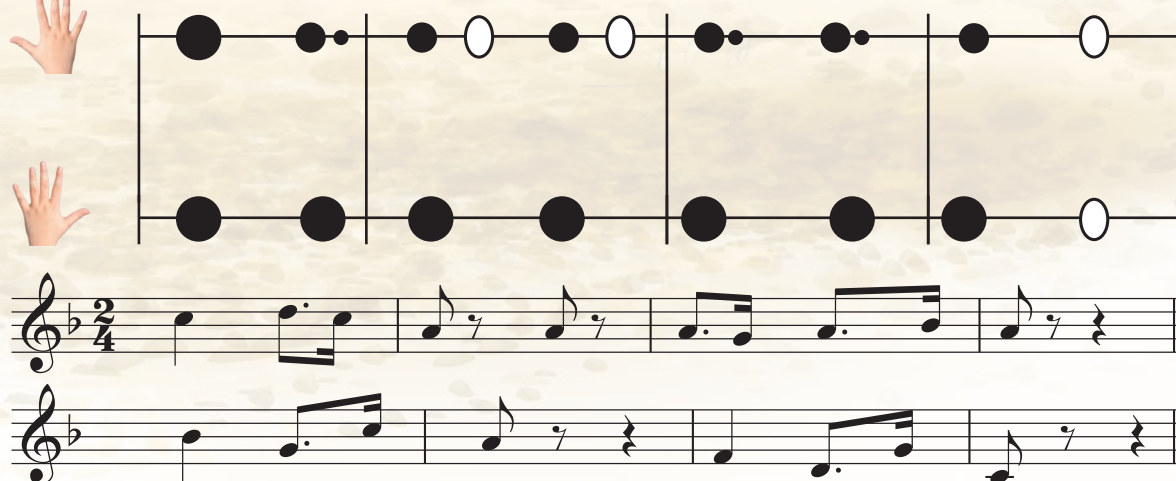
TOREADOR MARŞY

J. Bizeniñ sazy

Marş – hatara durup ýörände ýerine ýetirilýän dabaraly sazly eser.

Duran ýeriňizde heňe laýyk ädimläň.

EJEJAN AÝDYM

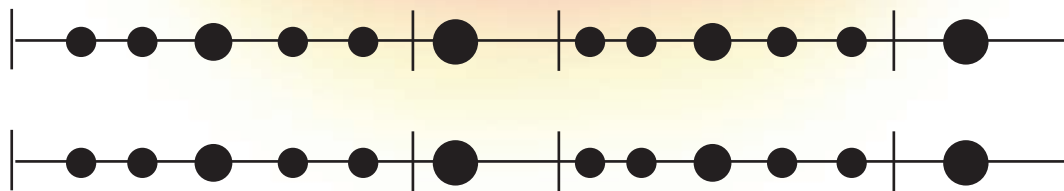

Sözleri **K.Taňrygulyýewiňki**
Sazy **W.Ahmedowyňky**

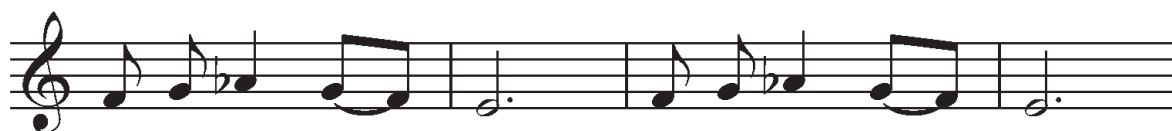
Körpeleň bagy
Bezelyär örän
Körpeleň bary
Begenýär örän

G a ý t a l a m a :

Sekizinji Mart
Bar eneler şat
Ýaşa, mähriban,
Ýaşa, eje jan.

Kör- pe- leň ba- gy Be- zel- ýär ö- rän

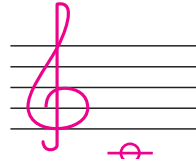

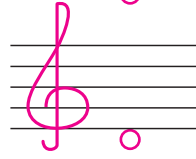
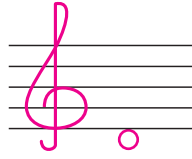
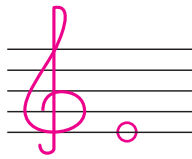
Kör- pe- leň ba- ry Be - gen- ýär ö- rän

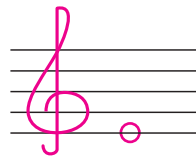
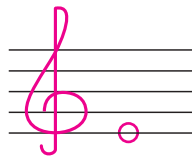
SAZLY REBUSLAR

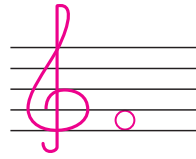
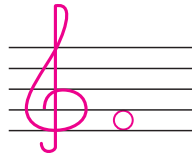
Rebuslar size uly lezzet berýän, pikirlenmegi öwredýän, sözlük baýlygyny artdyrýan, ünsliäk bolmaga ündeýän oýun görnüşidir. Sazly rebuslary çözmek üçin diňe **do, re, mi, fa, sol, lya, si** notalarynyň nota düşeginde ýerleşişini bilmek ýeterlidir.

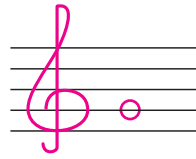
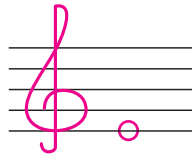
Notalary anyklaň we gizlenen sözleri tapyp, sazly rebusy dogry okaň.

 – birinchi nota z

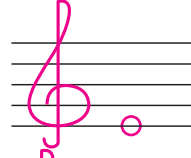
 – buslar yecha z.

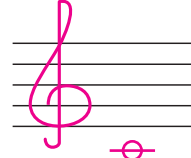
 – yovlaydi mushuk,

 – zoga ucha z.

 – va masala,

 – yangraydi ashula.

 – yettinchi nota z,

Yana ga qayta z.

#

#

#

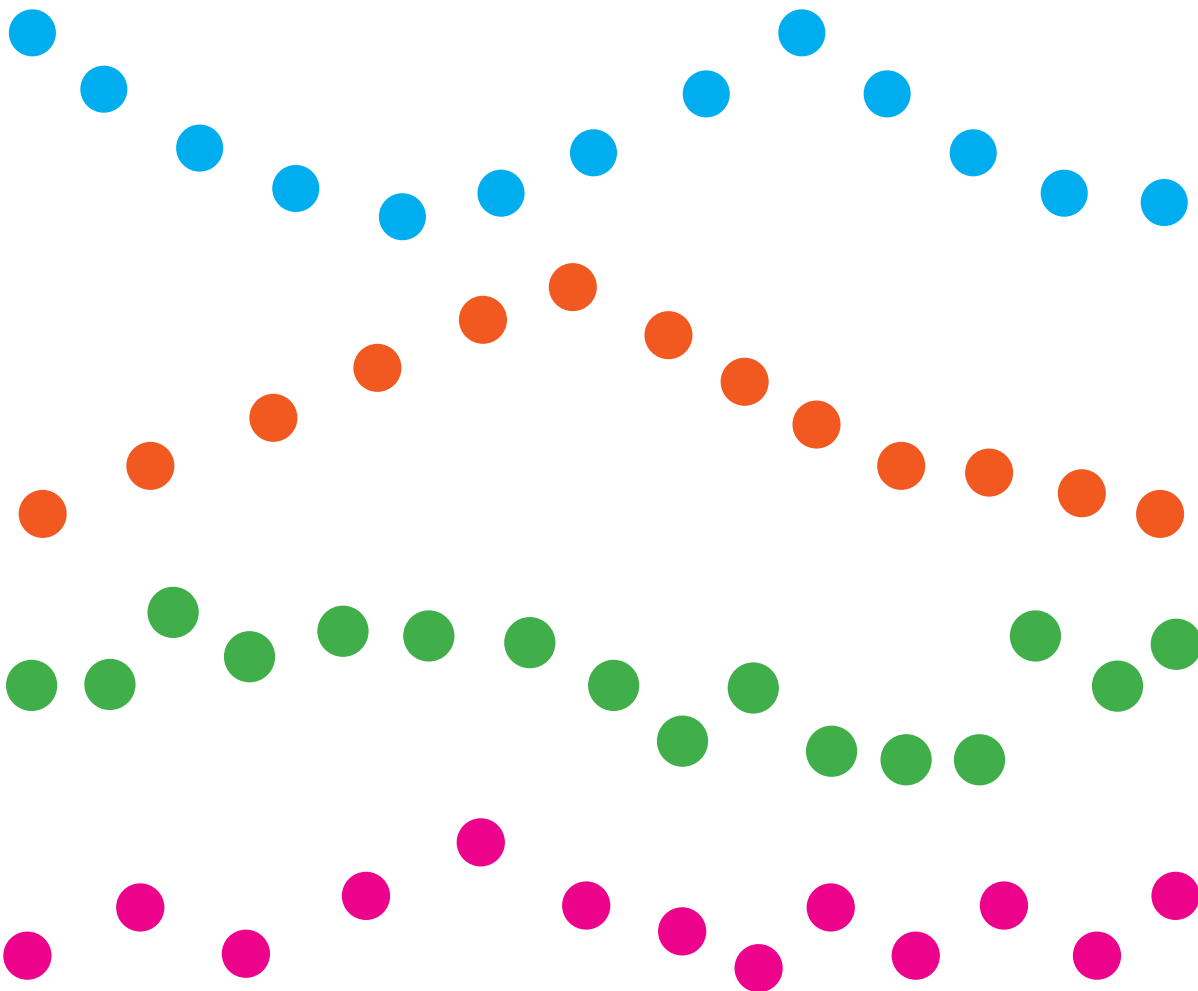

BAHAR

W. Ahmedowyň sazy

Heňiň hereketi görkezilen aşakdaky nusgalardan haýsysy W. Ahmedownyň «Bahar» sazyna laýyk gelyär?

BILBILE

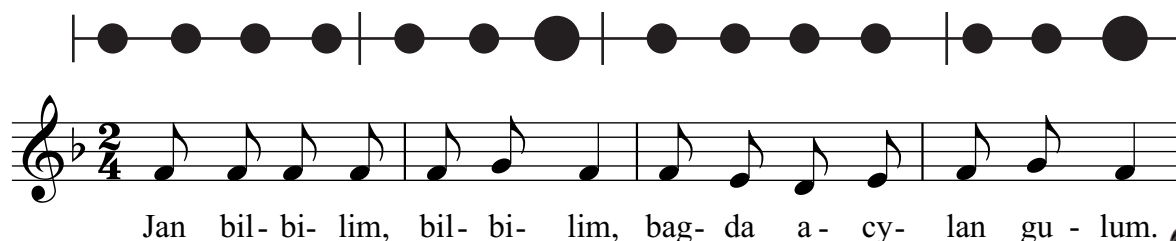
Sözleri **Uýgunyňky**

Sazy **G. Kadyrowyňky**

Jan bilbilim, bilbilim,
Bagda açylan gülüm.
Saňa gujak gererin,
Güllerimden bererin.

«Bilbile» sazynyň ritmik aňlatmasyny notanyň teksti bilen deňeşdiriň.
Nota garap ýerine ýetiriň.

Jan bil- bi- lim, bil- bi- lim, bag- da a - cy- lan gu - lum.

#

1–2-nji dersler

4-NJI BAP ÇAGALAR KOMPOZITORLARY

Şermat Ýarmatow

Çagalaryň söýgüli kompozitory Şermat Ýarmatow 1939-njy ýylda Fergana welaýatynda doglan. Köp ýyllardan bäri ýaş aýdym söýüjilere sungatyň syrlaryny öwredip gelýär. Halypa kompozitor döreden «Bulbulcha» atly çagalar ansambly diňe bir respublikada däl, eýsem ençeme daşary ýurtlarda özbek çagalar aýdymçylyk sungatyny wagyz edýär. Şermat Ýarmatow «Oymomojon rom bo'ldi», «G'il-diragim», «Sog'lom avlod qo'shig'i», «Oy bola biz, toy bola biz» ýaly onlarça aýdymlary döretti.

Özbekistanyň halk artisti Şermat Ýarmatow çagalar aýdymlaryny sdürmäge goşan goşandy üçin «Sagdyn nesil (Sog'lom avlod)» ordeni bilen sylaglanan.

O'YNADIK, HECH TO'YMADIK

(Ўзбек тилида)

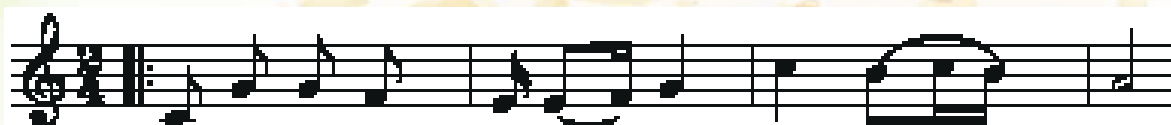
Сўзлари **P. Möminiñki**
 Сази **Ş. Ýarmatowyñky**

Bag'ri ko'm-ko'k dalalar,
 Gullari ko'p dalalar.
 Qarang, juda keng ekan,
 Bir olamga teng ekan.

Ga'ytalama:
 Dalalarda o'ynadik,
 Hech o'yinga to'ymadik.

Oftob bizni ko'rardi,
 O'ynaymi, deb so'rardi.
 Shamol asta yelardi,
 Davramizga kelardi.

Ga'ytalama.

Bag'-ri ko'm-ko'k da-la-lar, da-la-lar.

SOG'LOM AVLOD QO'SHIG'I

(Özbek dilinde)

Sözleri **T. Bahramowyňky**

Sazy **Ş. Ýarmatowyňky**

Quyosh bo'lsin, oy bo'lsin,
O'zbekiston boy bo'lsin.
Menga atlas, ukamga
Gijinglagan toy bo'lsin.

O'saversin bo'yimiz,
Tenglik – orzu-o'yimiz.
Bu dunyoda bor bo'lsin
O'zbekiston – uyimiz.

Gaýtalama:

Dadam yuzga kirsinar,
Ayam yuzga kirsinar.
Bizlar yuzga kirganda
Yonimizda yursinar.

Gaýtalama.

«Sog'lom avlod qo'shig'i» ritmik aňlatmasyny notanyň teksti bilen deňeşdiriň.

Qu- yo(o)sh bo'l - sin, oy bo'l - si (i)n,

O'z - be- kis - to (o)n boy bo' (o'l) - sin.

Qu- yo (o)sh bo'l - sin, oy bo'l - si (i)n,

O'z - be- kis - to (o)n boy bo' - (o'l) - sin.

Nadim Narhojaýew

Çagalaryň söýgüli kompozitory Nadim Narhojaýew 1947-nji ýylda Daşkent şäherinde doglan. Ol çagalar aýdymçylyk sungatynyň

ösmegine uly goşant goşan kompozitorlardan biridir. Döwürdeş şahyrlar bilen hyzmatdaşlykda çagalar üçin 200-den gowrak aýdymlary döretdi.

Nadim Narhojaýewiň «Qor», «Navro‘zim – sho‘h sozim», «Chamandagigullarimiz», «Yaxshibola», «Gullar – mening kulganim», «O‘zbekimdan aylanay», «Hakkalar» ýaly ýüzlerçe aýdymlary çagalar söýüp ýerine yetirýärler.

Özbekistan Respublikasynyň sungat işgäri, Özbekistanda at gazanan medeniýet işgäri, Özbekistan döwlet konserwatoriýasynyň professory N. Narhojaýew özüniň özüne çekiji eserleri, aýratynam, estrada we çagalar üçin döreden aýdymlary bilen il-ýurduň hormatyna sezewar boldy.

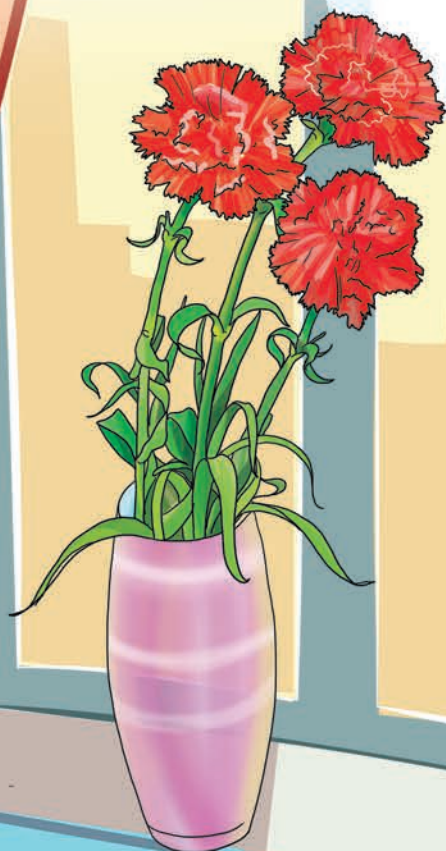

CHINNIGUL

(Özbek dilinde)

Sözleri **Kambar Atanyňky**

Sazy **N. Narhojaýewiňki**

Yonib turgan chinnigul,
Yaktiradi har ko'ngil.
Senga shaydo har bir dil,
Chinnigul, chinnigul.

Gul tanlagan ko'zlarga,
Dildan chiqqan so'zlarga,
Kulib chiqqan yuzlarga
Yarashiqsan, chinnigul.

Oymisan yo kunmi, gul?
Mehring elga chinmi, gul?
Uch-to'rt dona chinnigul
Quvonchlarga ochar yo'l.

Sen eng nodir sovg'asan,
Go'zallikda tanhosan.
Olqishlarga ravosan,
Ardoqligim, chinnigul.

HAKKALAR (Özbek dilinde)

Sözleri **N. Orifjanowyňky**

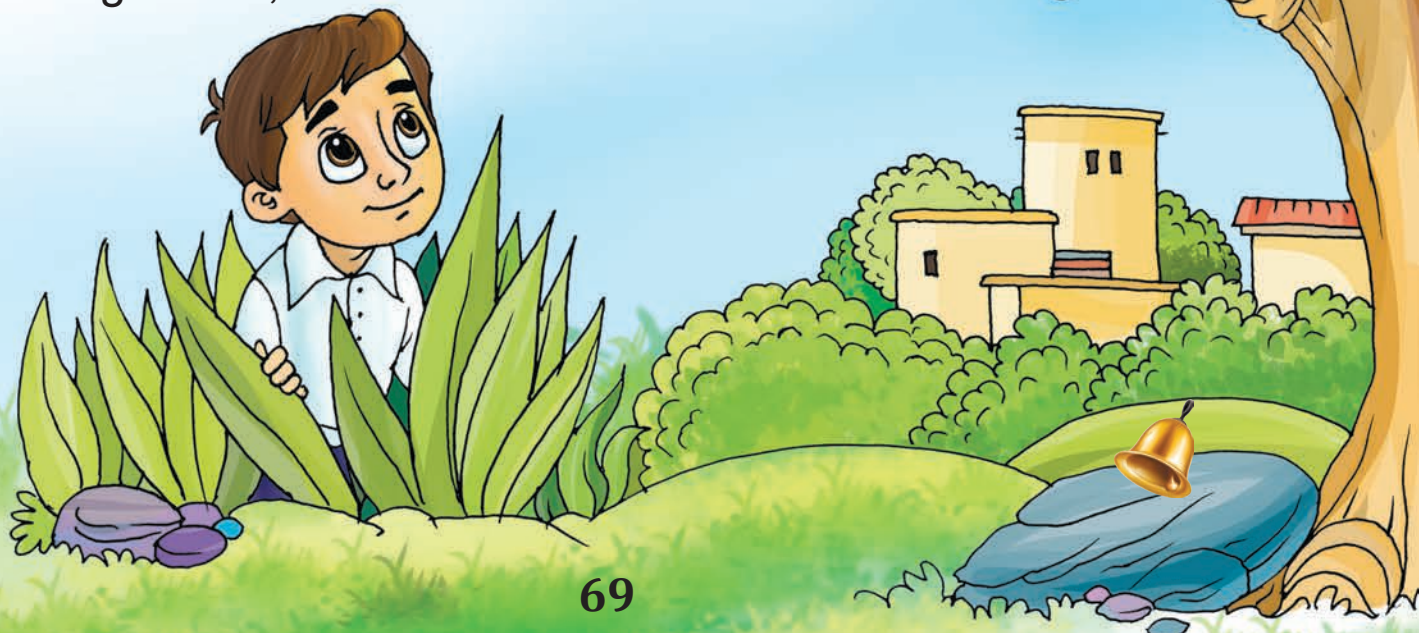
Sazy **N. Narhojaýewiňki**

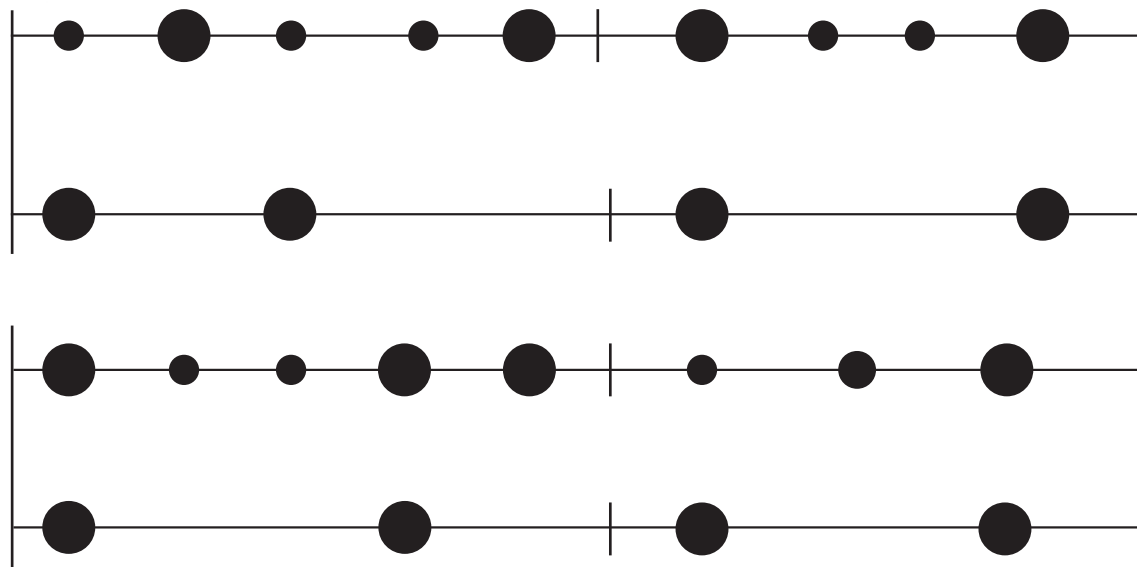
Ola qanot hakkalar,
Shoxdan shoxga qo'nasiz.
«Chig'ir-chig'lab» nimanidir
Izlab topgan bo'lasiz.

Teraklarning uchidan
Sizga boqar polapon.
Qamishzorlar ichidan
Unga qarab qolaman.

Shoshqaloqlab tumshug'in
Siz tomonga tutadi.
Hali yosh, yo'l-yo'rig'in
Topmay, najot kutadi.

Uni boqish farzingiz,
Yurmang muncha hakkalab.
Boshqalardan farqingiz –
Yengiltaksiz, hakkalar.

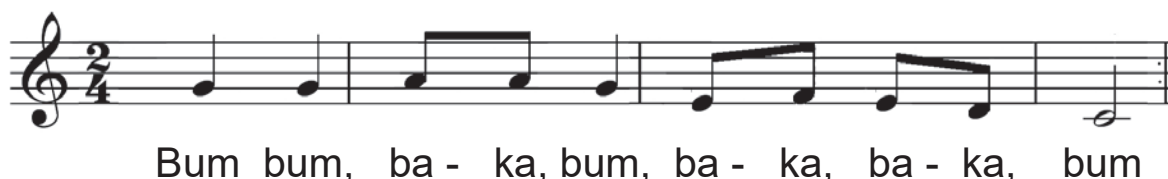

«Hakkalar» aýdymyny çagalar saz gurallary bilen ýerine ýetiriň.

Berlen nusgadaky iň pes we iň ýokary sesleri anyklaň.

Berlen maşkdaky çäryék we ýarym notalary «bum», sekizlik notalary bolsa «bak» bogunlary bilen aýdyp, çapak ýa-da çagalar saz gurallarynda ýerine ýetiriň.

Dilaram Amanullaýewa

Çagalaryň söýgüli kompozitory Dilaram Amanullaýewa 1959-njy ýylda Daşkent şäherinde sazandalar maşgalasynda doglan.

Köptaraply döredijiligiň köp bölegi çagalara bagyşlanan. Dilaram Amanullaýewanyň «Alifbe qo'shig'i», «Humo qushim», «Aziz bo'ston – O'zbekiston», «O'zbek elim – bek elim», «Dilorom qo'shig'i», «Momojon» ýaly ençeme dürlüçe aýdymlary hem-de «At o'yny», «Qo'g'irchoqlar bilan raqs» ýaly ençeme çagalar üçin döredilen sazlary-da okuwçy-ýaşlaryň arasynda meşhurdyr.

Dilaram Amanullaýewa Özbegistanyň saz medeniýetiniň ösmegine goşan goşandy üçin «Özbegistanda at gazanan medeniýet işgäri», «Özbegistan Respublikasynyň sungat işgäri» hormatly derejeleri bilen sylaglanan.

QO'G'IRCHOQLAR BILAN RAQS

(Özbek dilinde)

Sazy **D. Amanullaýewanyňky**

Gurjaklar bilen tans sazyny üns bilen diňläp, oňa laýyk tans hereketlerini oýlap tapyň. Heňi notalara garap diňläň.

BUVIJON (Özbek dilinde)

Sözleri **Ý. Suýunowyňky**
Sazy **D. Amanullaýewanyňky**

Menga tengsiz mehri bor,
So'zlarida sehri bor.
Ertak aytib tolmaydi,
Erkalatib hormaydi.

Gaýtalama:
Buvijonim, buvijon,
Mehribonim – buvijon.
Onaginam onasi,
Sho'x zabonim – buvijon!

Ko'rolmasa bir kuni,
Uxlay olmaydi tuni.
Ko'ngli sog'inchga to'lib,
Izlar parvona bo'lib.

Baxtinga omon yuring,
Xush-xandon davron suring.
Ko'zingiz namlanmasin,
Dilingiz g'amlanmasin.

Gaýtalama.

Iki topar bolup ýerine ýetiriň.
Nota garap aýdyň.

The musical notation is written on four staves. The first two staves correspond to the lyrics 'Bu- vi - jo - nim, bu - vi - jon,' and the next two staves correspond to 'Meh- ri- bo- nim bu - vi - jon.' The notation uses black dots for notes and white circles for rests. A small bell icon is at the bottom right of the notation.

7–8-nji dersler

SAZ DÖREDIJILER

Surata üns bilen garañ. onda şahyr, kompozitor, aýdymçy, sazanda ýaly döredijiler görkezilen. Howadaky şarlarda bolsa döredijileriň esasy döredijilik serişdeleriniň atlary ýazylan.

Haýsy şary haýsy döredijä beren bolardyňyz?
Näme üçin?

GÜL BILEN KEBELEK

Sözleri **N.Baýramowyňky**

Sazy **D.Nuryýewiňki**

Gül bilen ak kebelek,
Ikisi hem owadan.
Ikisi hem dem alýar
Ýaýlamda päk howadan.

A ... Ikisi hem dem alýar
Ýaýlamda päk howadan.

Gül bilen ak kebelek,
Säher çagy birleşýär.
Ikisem gujaklaşyp,
Mylaýymja gürleşýär.

A ... Ikisem gujaklaşyp,
Mylaýymja gürleşýär.

Gül bi- len ak ke- be-lek, I- ki- si hem o-wa-dan.

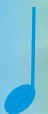
#

#

#

HANDALAK

(Ўзбек dilinde)

Sözleri **P.Möminiňki**

Sazy **D. Amanullaýewanyňky**

Gaýtalama:

Handalak, handalak

Pishgan edi.

Tarqaldi, tarqaldi

Har yon hidi.

Har bittamiz

Pushtadan

Olib chiqdik

Uchtadan.

Gaýtalama.

Egnida

Beqasam to'n,

Tikilibdi

Juda jo'n.

Bittadan

So'yib yedik.

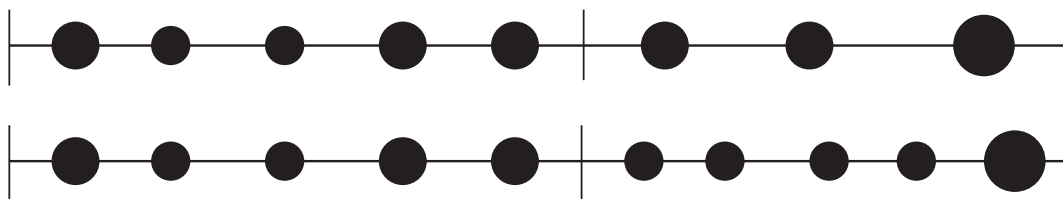
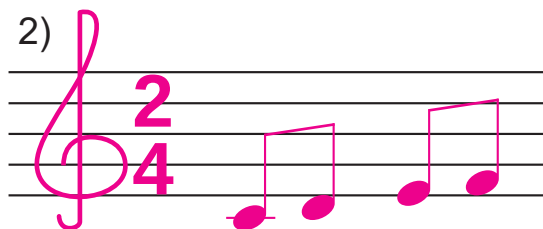
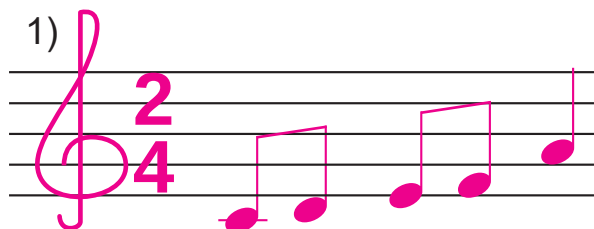
Rosayam

To'yib yedik.

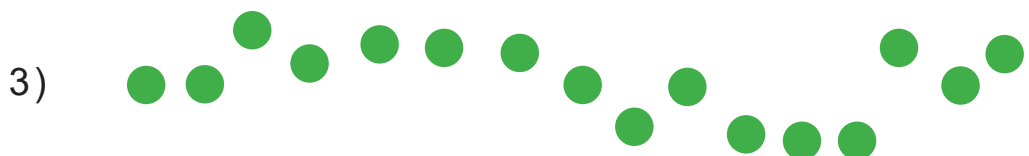
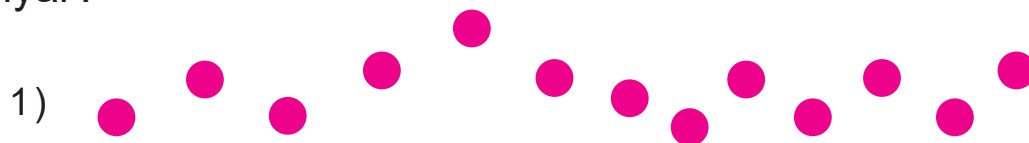

BERKITMEK ÜÇİN SORAGLAR WE ÝUMUŞLAR

1. Haýsy nusgada 2/4 ölçegi dogry goýlan?

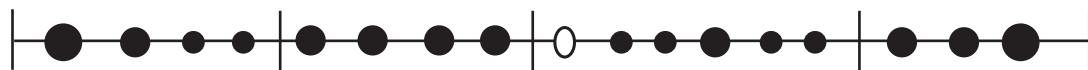
5. Berlen nusgalardan haýsysy «Bahar» sazyna gabat gelýär?

6. «Uxlab turdim» aýdymynyň ritmini çapak ýa-da çagalar saz gurallarynda ýerine ýetiriň.

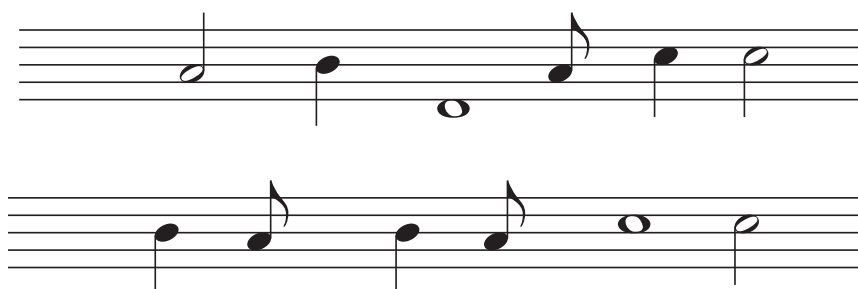
7. Aşakda haýsy aýdymyň ritmi berlen?

8. Suratdaky kompozitorlar barada aýdyp beriň.

9. Maşk – bilimiň enesi,
Tap, bu notalar haýsy?

Saz 2-nji synp [Tekst]: derslik / N.Narhojaýew [we başg.]. – Daşkent: Respublikan tälim merkezi, 2021. – 80 s.

ISBN 978-9943-7519-0-3

UO'K 78(075.3)
KBK 74.268.53

O'quv nashri

**Nadim Norxo'jayev, Shoxista Norxo'jayeva,
Dilnoza Toshmuhamedova**

MUSIQA

*Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
2-sinfi uchun darslik
(Turkman tilida)*

Terjime eden *Kamiljan Hallyýew*
Suratçy *Umid Suleýmanow*
Redaktor *Gülbahar Abdullaýewa*
Çeper redaktor *Sarwar Farmanow*
Tehniki redaktor *Akmal Suleýmanow*
Dizaýner *Dilmurad Mulla-Ahunow*
Sahaplaýjy *Alimardon Akilow*
Korrektor *Aýnura Alymjanowa*

Çap etmäge 2021-nji ýylyň 17-nji oktýabrynda rugsat edildi.
Möçberi 60×84 $\frac{1}{8}$. Arial garniturasy. Kegli 16 şponly. Ofset çap
ediliş usuly. Şertli çap listi 9,30. Neşirýat-hasap listi 8,25.
0000 nusgada çap edildi. Buýurma № ____.

Kärendesine berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

№	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly	Dersligiň tabşyrylandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly
1						
2						
3						
4						
5						

Derslik kärendesine berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky baha bermek ölçeçlerine esaslanyp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby бүтін, dersligiň esasy böleginden аýryлмандыр. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylмadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyralary gädilen, dersligiň esasy böleginden аýryлан ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatланан. Goparylан sahypalary täzeden ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan ýyrтылан, esasy böleginden аýryлан ýа-da бүтінleý ýok, kanagatlanarsyz abatланан. Sahypalary ýыртылан, sahypalary ýетиşmeýär, çyzылып таşланан. Dersligi dikeldip bolмаýар.